

NORDISKA MUSEET
SAMDOKSEKRETARIATET

Samdok-forum 2011/4

Samdok

Innehåll

<i>Vi vill fortsätta!</i> Anna Ulfstrand	3
COMCOL. Eva Fägerborg	3
<i>Samdok – en organisation mittemellan.</i> Bodil Axelsson	5
<i>Reflexiva utmaningar – om återvändandets etnografi.</i> Kerstin Gunnemark	8
<i>Åter till platsen – om värdet av att återvända, med exempel från Nordiska museets undersökningar.</i> Annette Rosengren	12
<i>Vällingby – en återvändande undersökning (?)</i> . Bo Larsson	16
<i>Synliga perspektiv? Återvändande till föremålsinsamling med genusperspektiv.</i> Cecilia Bygdell	19
<i>Nya perspektiv på samlingarna.</i> Carl-Johan Cottman	22
<i>Laddat besök i 50-talets kök – om återskapandet av folkhemets hemmafru.</i> Johanna Övling	25
<i>17 dagböcker om att ta sig fram i Stockholm – Cultural Probes som forskningsmetod.</i> Elin Franzén	30
<i>Samtiden som problem.</i> Roger Qvarsell	33
<i>Poolernas sidor</i>	36
<i>Samdok i våra hjärtan – etnologisk kunskapsutveckling och nätverk/</i> Christine Fredriksen, Åsa Stenström, Asta Burvall * <i>Hembygd som gränsproblem/</i> Leif Magnusson * <i>Museietnologers arbete /</i> Hillewi Wadensten * <i>Lumpen – identitet och materiella minnen/</i> Anna Fredholm * <i>Traditionell kunskap i världsarvet Laponia/</i> Kajsa Kuoljok * <i>Våga Europa! /</i> Anette Kindahl	
<i>Nya publikationer</i>	43
<i>Vem är vem i Samdok</i>	44

Samdok är nätverket för kunskapsuppbyggnad och erfarenhetsutbyte kring de kulturhistoriska museernas undersökningar och insamling med utgångspunkt från samtiden. Samdok arbetar även med frågor om användning, tolkning och utveckling av samlingarna. Medlemsinstitutionerna deltar i ämnesinriktade pooler och för de övergripande riktlinjerna svarar Samdokrådet med representanter för läns museer, kommunala museer och centralmuseer. Ordförande är Nordiska museets styresman. För gemensam information, administration, webbplats m.m. svarar Samdoksekretariatet vid Nordiska museet. Verksamheten stöds även av ett rådgivande forskningsråd. Samdok-forum utges av Samdoksekretariatet. Redaktör: Eva Fägerborg. Redaktionsråd: Mikael Eivergård, Örebro läns museum. För framförda åsikter svarar respektive författare.

Samdoksekretariatet, Nordiska museet, Box 27820, 115 93 Stockholm
Tel: 08-519 547 09, samdok@nordiskamuseet.se, www.nordiskamuseet.se/samdok
Detta är det sista numret av Samdok-forum från Samdoksekretariatet. Vid utgången av år 2011 läggs sekretariatet ned.

Vi vill fortsätta!

Torsdagen och fredagen 17–18 november hölls ett speciellt höstmöte för Samdoks medlemmar på Nordiska museet i Stockholm. Som flertalet läsare av *Samdok-forum* säkert känner till har Nordiska museet beslutat att lägga ner Samdoksekretariatet vid årsskiftet. Magnus Hagberg, chef på Livrustkammaren, beskrev i förra numret av tidningen vilken viktig roll sekretariatet under årens lopp har spelat för att hålla samman verksamheten. Jag tror att en stor anledning till att Samdok har varit ett nätverk som har utvecklats, förändrats och samtidigt varit en stabil institution i museisverige är just det faktum att det har funnits ett sekretariat med professionella museitjänstemän, knutna till ett stort kulturhistoriskt museum, med arbetsuppgiften att hålla nätverket igång och levande. Här jämför jag med andra kollegiala nätverk som till exempel Museifotograferna som jag själv var aktiv i och som helt förlitade sig på eldsjälarna, vilket innebar att efter några aktiva år förtvinade arbetet.

Vi som under årens lopp har varit engagerade i Samdok på olika sätt tog nog alla emot beskedet att sekretariatet ska läggas ner med en bekymrad rynka i pannan. Samdok har betytt mycket för många som ett nätverk för kollegialt erfarenhetsutbyte och för kompetensutveckling inom det etnologiska fältet. Jag skulle dessutom vilja lyfta fram betydelsen för medlemmarna av att se sitt arbete i ett större perspektiv, som en del av en nationell museikarta, och under senare år också som en del av ett internationellt museiuppdrag.

Men Samdok är trots allt mer än sekretariatet. Samdok är nätverket av medlemsmuseer som har funnits sedan 1977. Samdok är poolernas diskussioner och gemensamma undersökningar och Samdok är föreläsningar och kunskapsutbyte på höstmötena. Och därtill förstås också Samdokmuseernas arbete med samtida perspektiv, vilket i hög grad är relevant i en föränderlig tid då museernas roll när det gäller vems kulturarvet är, och vilka som tar plats i vår historia, är viktigare än någonsin. Samdok är dessutom metoden för att dokumentera och skildra vilka erfarenheter människor i vårt land har av samhällsliga förändringar. Med utgångspunkt från dessa tankar reserverades en stor del av höstmötet för att vi tillsammans i grupp skulle reflektera över hur vi fortsättningsvis gemensamt ska arbeta med insamling och samtidsperspektiv. Vill vi att samdoksamarbetet ska fortsätta, och i så fall, i vilken form? Är det viktigt att värna *Samdok-forum*, höstmötet eller Samdok-

registret? Hur ser vi på arbetet i poolerna och vad ska hända med webbplatsen? Om vi bestämmer oss för att vi vill att nätverket skall leva vidare, hur ska det då organiseras? Finns det kraft och intresse bland medlemsinstitutionerna att engagera sig?

Efter diskussion i grupper möttes vi för att redovisa vilka synpunkter som hade kommit fram. På vissa punkter var svaren entydiga. Nätverket och våra frågor är viktiga och det fanns ett starkt uttalat intresse från såväl höstmötesdeltagarna som från de institutioner vi representerar att nätverket lever vidare. En av grupperna underströk att trots den viktiga roll som Samdok har spelat så ger den uppkomna situationen också en möjlighet till ett förnyat arbetssätt. Nästa steg är att Samdokrådet träffas i januari för att gå igenom gruppernas synpunkter. Förhoppningen är att ett nytt nätverk kring samtidsfrågor kan konsolideras i samband med det seminarium om samtidsdokumentation som en del av museernas dialogarbete som vi arrangerar på Riksförbundet Sveriges museers vårmöte 28–30 mars. Fram till dess håller poolernas ordförande båten flytande!

Anna Ulfstrand är chef för Dokumentationsenheten vid Stockholm stadsmuseum och ledamot av Samdokrådet, anna.ulfstrand@stockholm.se

COMCOL

Den 31 oktober – 3 november genomförde ICOM-kommittén för insamling, COMCOL, sin första årliga konferens. Den hölls i Berlin med Museum Europäischer Kulturen som värd. Delar av konferensen *Participative Strategies* var gemensam med ICOM-Europa och CAMOC (kommittén för stads-museer). Redan i inledningsanförandet av COMCOLs ordförande lyftes Samdok fram som upprinnelsen till det vidare internationella samarbetet i den nya kommittén. Den gemensamma delen av konferensen samlade drygt 150 deltagare, varav 90 sedan deltog i COMCOLs egen del med det specifika temat *Participative strategies in collecting the present*. Temat underströk ytterligare kopplingen till Samdok, och två Samdokmedlemmar, Christine Fredriksen från Bohusläns museum och Anna Fredholm från Armémuseum, medverkade dessutom med inlägg.

Tendensen att involvera individer och grupper från samhället i olika former av delaktighet i dokumentation och insamling är stark runtom i

världen – men vad innebär delaktighet? Handlar det bara om möjligheter eller finns här svårigheter och fallgropar? Vilken roll får de professionella med sin expertis? Att temat är aktuellt och angeläget visades genomgående i diskussionerna och de många frågorna till föredragshållarna – och erfarenheterna som delades här kommer säkert att avspeglas på hemmaplan i museernas arbete. En publikation av föredragen diskuteras, men till att börja med kommer abstracts att publiceras i COMCOL Newsletter, som kan laddas ner från COMCOLs webbplats www.comcol-icom.org.

COMCOL avslutade konferensen med en exkursion till Eisenhüttenstadt (som mellan 1953 och 1961 hette Stalinstadt), anlagd i anslutning till ett järnverk från 1950 som en socialistisk mönsterstad för 30 000 invånare. En grundlig presentation och stadsvandring genom kvarter som renoverats på senare år gav oss insikter i samhällsomvandling och nutida stadsplanearbete. Flera timmar tillbringades därefter på Dokumentationszentrum Alltagskultur der DDR, med samlingar, bibliotek och utställningar som berättar om livet i Östtyskland. Många av föremålen är möbler, husgeråd och annat som människor snabbt gjorde sig av med efter Berlinmurens fall och DDRs sammanbrott. Eisenhüttenstadt ligger vid polska gränsen drygt tio mil från Berlin och jag vill gärna rekommendera musei- samhälls- och arkitekturintresserade att besöka denna spännande stad och dokumentationscentret!

I detta nummer

Merparten av bidragen utgörs denna gång av presentationer från Samdoks höstmöte 2011 bearbetade till artiklar. Konferenstemat *Återvändande som metod och möjlighet* har resulterat i texter som spänner över Samdoks hela verksamhetsfält – undersökningar, insamling och samlingar – och även har en spännvidd från principiella diskussioner till konkreta exempel. Samdok har också nyligen varit föremål för en studie inom ett europeiskt

Gata i Eisenhüttenstadt. Foto Eva Fägerborg, Nordiska museet.

forskningsprojekt om nationalmuseer, EuNaMus, och den inledande artikeln diskuterar Samdok i detta bredare museiperspektiv.

Förutom höstmötestexterna finns en artikel om dokumentationsmetoden "cultural probes"; forskarkrönikan ger en idéhistorikers reflektioner om begreppet samtid – vilket de som kan sin Samdok-historia kanske erinrar sig var en livligt debatterad fråga under pionjäråren – och på poolernas sidor presenteras pågående arbeten. Som framgår från Hemliv och fritid planeras för fortsatt poolarbete. Detta gäller överlag – alla pooler har bokat tider för vårens möten.

Med detta nummer vill jag också tacka för mig. Vid årsskiftet slutar jag som intendent på Samdoksekretariatet och redaktör för *Samdok-forum*. Det har varit lärorika och roliga år, som inte minst gett mig förmånen att lära känna och samarbeta med så många kunniga och engagerade kollegor i hela landet. Det är min övertygelse att nätverksarbetet kommer att fortsätta, och utvecklas, till gagn för de kulturhistoriska museernas gemensamma kunskapsbygge!

* * *

Eva Fägerborg, Samdoksekretariatet,
eva.fagerborg@nordiskamuseet.se

Samdok – en organisation mittemellan

Av Bodil Axelsson

Internationellt har Samdoks modell inspirerat många efterföljare. Samtidigt har Samdok under de senaste åren fått allt svårare att legitimera sig, både gentemot de egna medlemsinstitutionerna och i relation till nationella svenska kulturpolitiska riktlinjer. I den här artikeln resonerar jag kring hur flexibilitet men även en viss obestämbarhet i Samdoks position bidragit till att organisationen har kunnat vara nyskapande, men också till hur den har tappat mark.

Under sina dryga trettio år har Samdok ständigt utvecklats för att följa med i förändringar i det svenska samhället likaväl som inom museiväsende och forskning. I en rad utvärderingar och reflekterande texter har det bäddats för förändringar av riktlinjer såväl som av det praktiska arbetet. Samdok är, som påpekats av Elin Von Unge (2008), en i allra högsta grad reflexiv organisation som kännetecknas av en rad motstridiga ideal. Ska museerna samla för framtiden eller för samtiden, ska Samdok verka för systematisering eller vara ett nätverk som inspirerar, ska vikten läggas vid föremålsinsamling eller rika beskrivningar av vardagsverksamheter? Idealerna har skiftat över åren och skiftar fortfarande mellan olika sammanhang.

När jag fick i uppdrag att inom forskningsprojektet EuNaMus skriva om Samdoks roll i en pågående musealisering av Sverige kom jag alltså till en organisation som redan har etablerat en bild av sig själv, inte bara i utvärderingar, utan även i den egna tidskriften och på möten. Den här självbilden har inte varit helt lätt att skaka av sig, särskilt inte som jag i min forskningspraktik i regel intar en position som sympatiserar med, snarare än kritiserar, det som jag studerar. I den här texten ska jag lyfta fram ett av flera spår i min undersökning av Samdok, nämligen Samdoks position i ett vidare svenskt museilandskap och den historia som det är präglad av. Samdok är, skulle jag vilja hävda, inte bara internt mångtydigt och motstridigt, utan organisationen är även svår att placera in i relation till historiskt etablerade positioner i det svenska museilandskapet.

En liminal organisation

I mycket framstår Samdok som *betwixt and between*. Jag hittar ingen riktigt bra översättning för det här uttrycket som jag lånat från antropologen Victor Turner (1974) där det hör samman med begreppet *liminalitet*. Liminalitet refererar till ett tillstånd då grupper,

så kallade *communitas*, drar sig undan samhället i samband med en livscykelritual, till exempel inför inträdet i vuxenlivet. Individen, eller gruppen, som befinner sig i det liminala tillståndet är vid sidan av det vanliga sociala livets särskiljande och hierarkiska system, i ett slags obestämt mellanrum. Det här utanförskapet beskrivs som kreativt, möjliggörande – och tillfälligt. Andra slags *communitas*, som exempelvis sociala rörelser eller subkulturer, formar mera stadigvarande mellanpositioner på gränsen mellan innanför och utanför, positioner i marginalen som kan vara både självvalda eller påtvingade, såväl möjliggörande som begränsande. I de följande avsnitten ska jag ge en bild av hur Samdok under en längre tid har kommit att inta svärdefinierbara positioner i relation till tre sammanflätade spänningsfält: centralisering och decentralisering; forskning och museiverksamhet; samlingar och utställningar.

Centralisering – decentralisering

Sedan 1800-talets andra hälft, då Sverige fick allt fler museer, har det funnits en spänning mellan centralisering och decentralisering i det svenska museilandskapet. Den här spänningen har rört vidden och avgränsningen av de enskilda museernas uppdrag, deras finansiering och inte minst tillgången till kunskap. De kommunala museernas och specialmuseernas historia återstår ännu att skrivas, men genom Kerstin Arcadius (1997) och Magdalena Hillströms (2006) avhandlingar om läns- och Nordiska museets historia vet vi att det kulturhistoriska museiväsendet växte fram underifrån. Det var representanter från civilsamhället, samlare och föreningsmän, som tog initiativ till museer under andra hälften av artonhundratalet. Det är först efter sekelskiftet, och sedan gradvis under hela nittonhundratalet, som museerna kommit att införlivas i statlig och kommunal förvaltning och dess olika former för finansiering.

På en nationell nivå har museipolitiken länge balanserat och skiftat mellan strävanden till centralisering och decentralisering. Å ena sidan höjs med jämna mellanrum röster för centralisering. Liksom i Christina von Arbins museikoordinatorsutredning från 2009 har det vid ett flertal tidigare tillfällen efterfrågats en centralisering för bättre hushållning med resurser och ökad tillgänglighet. Å andra sidan finns det starka incitament till decentralisering och autonomi på både läns- och kommunnivå. De kommunala museerna, eller stadsmuseerna, som växte fram under 1900-talet har av Johan Samuelsson (2005) beskrivits som en frivillig och till stora delar oreglerad verksamhet. Länsmuseumens resurser och positioner stärktes i och med 1970-talets kulturpolitik med hänvisning till att kultur skulle spridas i hela landet.

Mitt i tider av decentralisering tog tjänstemän på det mest centrala kulturhistoriska museet, Nordiska museet, initiativ till att samla museer runt om i landet. Framför allt märktes inledningsvis en uttalad vilja att Samdok skulle knyta samman museer för att samordna och fördela samlande och dokumentation. Sekretariatet har kommit att fungera som organisationens centripetal kraft som dragit in kunskap mot sitt centrum genom att till exempel lägga upp Samdokregistret och initiera utvärderingar. Samtidigt har kunskapen hela tiden både skapats och distribuerats mellan medlemmarna i nätverket. Det frivilliga, och med tiden allt mer självständiga, arbetet i poolerna har verkat som en centrifugal kraft som lett bort från centrum. Andra bidrag till de centrifugala krafterna har varit avsaknaden av central finansiering för samtidsdokumentationerna, att initiativen oftast varit lokala och regionala, samt att insamlat material alltid arkiveras på de enskilda medlemsmuseerna.

Samdok verkar alltså både centraliserande och decentraliserande. Det är inte enkelt att ge organisationen en hemvist i vare sig det ena eller det andra lägret eftersom nätverksorganisationen binder samman museer på en frivillig och flexibel basis. Därför blir det kanske inte självklart att argumentera för och legitimera organisationen vare sig kulturpolitiskt eller gentemot museiledningar. Samtidigt har den här mellanpositionen skapat utrymme för att experimentera med olika samsambandskonstellationer mellan museer och mellan dem och olika samhällsorganisationer.

Forskning – museiverksamhet

Ett annat spänningsfält i vilket Samdok intar en obestämmd mellanposition är forskning och museiverksamhet. Detta spänningsfält är sammanlänkat

med den spänning mellan centralisering och decentralisering som diskuterades ovan eftersom det har med tillgång till kunskap att göra. På 1800-talet drogs en skiljelinje mellan ett nationellt och centralt bruk av det förflutna i vetenskapliga syften och ett romantiskt och folkligt bruk av det samma i provinserna (Hillström 2006). Uppdelningen har varit långlivad och den har byggts under både av museerna själva och med de statliga finansieringsformerna för universitetsbaserad forskning. Såväl Nordiska museet som Historiska museet fick tidigt roller som kunskapsproducerande centrum (Arcadius 1997).

Som beskrivits av bland andra Eva Silvé (2004) fanns det inom det kulturhistoriska området så långt fram som till slutet av 1960-talet starka band mellan den universitetsbaserade forskningen och Nordiska museet. Med höjd generell utbildningsnivå hade och har många av de anställda på landets museer universitets- om inte forskarutbildningar i etnologi och andra relevanta ämnen som konstvetenskap och arkeologi. Även om det så småningom formades en klyfta mellan den mer empiriskt inriktade museiforskningen och den kulturanalytiska och teoretiskt baserade universitetsforskningen kom Samdok att bidra till att en samtidsinriktad etnologi fick spridning. Med sina metodböcker, fältseminarier och möten har nätverket ytterligare bidragit till att stärka museiprofessionen runt om i landet.

Även om Samdoks insamlingar utförts inom ramarna för de speciella institutionella och ekonomiska ramar som gäller på museer, så har verksamheten ofta bedömts utifrån kriterier som anpassats för forskarvärldens ideal. En återkommande kritik mot samtidsdokumentationerna har varit att de måste kompletteras på olika sätt för att kunna användas i forsknings-sammanhang. I såväl utvärderingar som i artiklar i Samdoks tidskrift har det skrivits att fältarbetena är för kortvariga och att metoderna har varit beskrivande snarare än problemorienterade.

Återigen kan vi se att Samdok befinner sig i en mellanposition som kan vara både produktiv och hämmande. Mellanpositionen har lett till nya sätt att dokumentera det samtida. Jag tänker till exempel på den viktiga roll som fotografiet kommit att spela i samdokundersökningar och på olika former av delaktighet och samarbete som prövats. Nackdelen är förstås att Samdok inte kan bedömas med etablerade måttstockar från något av de två läger man bryggat. Samtidsdokumentationerna framstår inte som ren forskningsverksamhet men det är inte heller helt enkelt att placera in dem i någon av kategorierna samlingar och utställningar.

Samlingar – utställningar

På Samdoks webbsidor finns ett antal projekt som jag kallar flagskeppsprojekt: Varsel, Brödbanken, Svåra saker: Ting och berättelser som upprör och berör, samt Dödens riter och platser i mångfaldens Sverige. Det är stora projekt som löper över flera år och knyter samman geografiskt spridda museer. Flera av dem har inbegripit nyskapande utställningsverksamhet. Men, samtidigt som flagskeppsprojekten knyter samman insamlingar med utställningar så är i regel kopplingarna mellan samtidsdokumentation och utställningar få på Samdoks medlemsmuseer. Det antyder i alla fall den e-postundersökning som jag gjort i samband med min studie av Samdok. Enkäten besvarades av en knapp tredjedel av medlemmarna, vilket måste tas med i beräkningen när resultaten bedöms. Veldig få av de som svarat på enkäten anger att samtidsdokumentationerna sätter spår i de så kallade basutställningarna. Dessa behandlar ofta ett förr och det är endast om tidslinjen sträcker sig mot nutiden som föremål, berättelser eller foton från samtidsdokumentationerna hittar en plats. När det gäller tillfälliga utställningar är läget något annorlunda. Här formar svaren ett kontinuum, från de respondenter som kan visa på mycket få exempel på utställningar kopplade till insamlingar till de som framhåller att samtidsdokumentationen är en självklar del av utställningsverksamheten.

Attpraxis varierar mellan olika museer understryker Samdoks flexibilitet; samtidigt bidrar samma flexibilitet till en otydlig identitet för organisationen och det slags dokumentations- och insamlingsarbete den står för. Under Samdoks tidiga år var det inte självklart att samtidsdokumentationerna skulle kopplas till utställningsverksamhet. Tanken var ju att samtiden skulle dokumenteras för samlingar och arkiv för att vara till nytta för framtida museibaserad forskning. Samtidigt har det också funnits ett parallellt stråk som understrukit vikten av att knyta samlandet till utåtriktad verksamhet. Det verkar som om det här senare stråket har blivit starkare med åren.

Om Samdok tar fasta på det senare stråket, och väljer att betona dokumentation och insamling som en del av museernas utåtriktade verksamhet, har organisationen och dess medlemmar en hel del erfarenheter att lägga till pågående diskussioner om skapandet av mer delaktighetsorienterade museer. Just nu karaktäriseras många museisatsningar av en slagsida mot digitalisering av samlingar och användandet av sociala medier. I dessa förändringsvindar kan förmodligen inte museerna längre hålla fast vid en auktoritär professionell röst, utan har mycket

att vinna på att haka på kulturer av lärande och delaktighet. Samdok, som ju länge har agerat i gränslandet mellan museer och samhälle, skulle här kunna vara en värdefull resurs.

Referenser

- Arcadius, Kerstin 1997. *Museum på svenska: läns museerna och kulturhistorien*. Stockholm: Nordiska museet.
- Hillström, Magdalena 2006. *Ansvar för kulturarvet: studier i det kulturhistoriska museiväsendets formering med särskild inriktning på Nordiska museets etablering 1872-1919*. Linköping: Linköping Universitet, Tema Kultur och samhälle.
- Samuelsson, Johan 2005. *Kommunen gör historia: museer, identitet och berättelser i Eskilstuna 1959-2000*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Silvé, Eva 2004. "I samtiden eller framtiden, om ett kunskapsbygge i senmoderniteten". I Hammarlund-Larsson, Cecilia, Nilsson, Bo G. och Silvé, Eva: *Samhällsideal och framtidsbilder. Perspektiv på Nordiska museets dokumentation och forskning* Stockholm: Carlssons.
- Turner, Victor 1974. *Dramas, Fields, and Metaphors symbolic action in human society*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Von Unge, Elin (2008) "When culture becomes heritage. In search of the Samdok discourse of collecting contemporary heritage", International Museum Studies Master's Thesis. Göteborgs universitet (University of Gothenburg): Museion.

EuNaMus – European National Museums: Identity Politics, the Uses of the Past and the European Citizen

EuNaMus är ett treårigt forskningsprojekt som studerar Europas nationalmuseer. Projektet leds från Linköpings Universitet. Det inkluderar åtta universitet och finansieras av Europeiska kommissionens sjunde ramprogram för forskning. EuNaMus' forskare undersöker hur museerna formats av statsbildande krafter, hur de med sina utställningar och berättelser förhandlar och representerar identitet, medborgarskap och kunskap, hur de agerar inom ramarna för och bidrar till samtidens kulturpolitik, och hur de upplevs av besökare.

Studien av Samdok ingår i projektets forskning om hur Europas materiella kultur mobiliseras i byggnader och föremål, såväl i huvudstädernas stora nationella museer som i regionala museer och på nätet. Läs mer på www.eunamus.eu

Bodil Axelsson är forskarassistent vid Tema Q, Linköpings universitet, och arbetar även med kommunikation och projektkoordinering i EuNaMus, bodil.axelsson@liu.se

Reflexiva utmaningar – om återvändandets etnografi

Av Kerstin Gunnemark

Målsättningen med denna artikel är att diskutera utgångspunkter för val av studiefält och då särskilt uppmärksamma undersökningar i etablerade etnologiska forskningsfält. Diskussionen har relevans för såväl samtidsdokumentationer och utställnings-research som forskningsprojekt.

Förväntningar på vikten av att bedriva återkommande fältarbeten inom tematiska forskningsfält kan givetvis variera från fall till fall, men jag finner det angeläget att reflektera över möjligheter till förnyelse genom att uppmärksamma forskarens position och förmåga till distansering.

Valen mellan nya och gamla fält

När jag för några år sedan hade avslutat ett projekt och stod inför valet att välja ett annat började jag inte bara reflektera över vad som skulle kunna väcka min forskningsnyfikenhet utan också fundera över andra etnologers val av studieobjekt, forskningsfrågor och tillvägagångssätt. Det föreföll vara attraktivt för etnologer verksamma vid universiteten att välja nya vita fält, det vill säga obeforskade områden. Samhällsrelevans är något många etnologer tar som utgångspunkt för sina forskningsuppgifter. Etnologin beskrivs ibland som trendkänslig, med tanke på etnologers förmåga att omsätta aktuell samhällsdebatt (Ehn 1996:99). Forskningsresultat av detta slag når också utanför interna akademiska forum. Men i jakten på forskningsfinansiering med stora krav på innovativ kunskapsproduktion har omsättningen av fält kommit att öka. Att överge ett fält behöver inte vara en nackdel om forskaren finner det uttömt utifrån sina individuella forskningspremissor (Daun 2003:209ff). Däremot bör konsekvenserna diskuteras om alla etnologer gör det. Är det verkligen önskvärt? Kan etnologer bibehålla profilen som samhällsrelevanta forskare om de överger fält som berör och intresserar många människor? Här är det inte min mening att ta ställning för den ena eller andra uppfattningen, bara initiera en diskussion om effekterna av att lämna upparbetade fält.

Bland etnologer verksamma inom museer och arkiv är återvändarstudier mer accepterade och eftertraktade. Orsakerna till att uppsöka ett fält på nytt kan givetvis vara varierande, men det komparativa perspektivet torde vara framträdande. Vad har hänt på

platsen sedan tidigare studier eller vad är karaktäristiskt idag i förhållande till då? Denna typ av studie tar fasta på företeelser som tidigare studerats och så görs en nutidajämförelse. I vissa fall kan samma informanter intervjuas igen (Lindholm 1990, Lindholm & Londos 2009). Ett annat motiv är att addera dokumentationen genom att undersöka aspekter som inte tilldrog sig någon uppmärksamhet vid tidigare undersökningar. Nya resultat kan då relateras till äldre kontextuella ramar och förståelse. Ingen av dessa varianter har med nödvändighet originalitet som primärt mål. Forskarens motiv för att återvända ligger i vissa fall mer i linje med att göra en i metodisk mening näraliggande studie, än att forska inom fältet på distanserat vis med nya teoretiska och metodiska utgångspunkter.

Projektdesign

En fråga är i vilken utsträckning studier i gamla fält eftersträvat originalitet. Det kräver i sin tur en granskning av motiven för återkommande studier i fältet. Här menar jag inte projektdesign med upprepade fältstudier inom ett och samma projekt, utan forskare som återvänder till fält där de själva eller andra etnologer tidigare varit verksamma. De nya projekten var inte påtänkta när de första genomfördes.

Inför planeringen av ett projekt görs en rad överväganden som påverkar dess design. I parallellitet med syfte, kunskapsmål och resurser bestäms tidsplan, undersökningsplats, tidsavgränsningar och kriterier för målgrupper. Olika avvägningar görs även i relation till vilka metoder som ska användas såsom observationer, intervjuer, arkivstudier, blogginlägg, etcetera. Projektdesignen är också relaterad till hur undersökningens resultat ska presenteras. Är målsättningen att publicera en bok eller skriva en Samdok-rapport? Kommer resultatet enbart att belysas via en utställning? Är samtidsdokumentationens primära syfte att utgöra ett material som framtida forskare, musei- och arkivpersonal skall få tillgång till?

Oavsett vilken projektdesign som väljs bör etno-

Återvändandet till forskningsfältet kan, men behöver inte, innebära att samma platser studeras på nytt. Foto Kerstin Gunnemark 2008.

logen på reflexivt vis bedöma hur olika metoder och teorier kan bidra till kunskapsmålen. Att genomföra ett projekt innebär att undersökningen genomgår en rad olika faser, alltifrån starten då projektdesignen fastställs till avslutande leverans av resultaten. Under detta förlopp görs många överväganden och det blir inte alltid som det var tänkt från början. Det behöver inte i sig betyda att uppgiften blir mindre intressant. Tvärtom kan det innebära att det oväntade leder till insiktsfull och ny kontextuell förståelse. Reflexioner kring dessa etnografiska hållplatser är också intresseväckande ur metodologisk synvinkel för andra forskare och museitjänstemän att ta del av. Det gäller att vara medveten om att de små vägvalen är väl så betydelsefulla som de stora metodologiska besluten. Och att ta del av andras praktiska erfarenheter är angeläget för att bygga upp den egna kompetensen (Gunnemark 2011).

Platsens betydelse

I mitt exempel om sommarboende handlar inte återvändandet om att besöka specifika platser på nytt. Därmed inte sagt att vi etnologer ska undvika att göra det i generellt avseende. Jag ser det som angeläget att platser som Sollerön, Ohs och Töreboda undersöks på nytt (Hammarlund-Larsson m.fl. 2002, Lindholm & Londos 2009, Rosengren 2006). Men att återvända till forskningsfältet är inte liktydigt, enligt mitt sätt att resonera, med att förlägga fältstudier till samma miljöer gång efter annan. Kriterierna för att en miljö

en gång valdes kvarstår inte alltid när en ny problematisering fokuseras och andra teorier och metoder ska appliceras på undersökningen. Att se enskilda orter som givna empiriska utgångspunkter kan få en negativ inverkan på forskningen inom fältet i tematiskt avseende. Det kan röra sig om att urvalet av informanter är begränsat, men också om de förändringar som skett på orten under årens lopp. Har exempelvis sommarboende i stort sett upphört, då är det ju inte relevant att studera hur sommarhusägare uppfattar platsen. Däremot kan det vara av intresse att göra en form av lokalstudie som problematiserar varför sommarstugor rivits eller byggts om för permanentboende, men då har också tematiken förskjutits.

Platsen kan, men behöver inte, vara den primära empiriska utgångspunkten för återvändande etnografiska studier. Varför jag inte i första hand återvänt till platser där jag bedrivit fältarbete har två orsaker. Dels handlar det om att jag i första hand vill studera fenomen och inte specifika orter, dels att jag förväntar mig att bättre kunna förhålla mig på ett distanserat vis om jag genomför mina undersökningar på platser där jag saknar lokalkännedom via tidigare projektarbete. I alla fall vill jag träna min egen reflexivitet genom att söka upp för mig okända miljöer som har relevans för forskningsfältet.

Reflexiva utmaningar

Återvändandets etnografi innebär utmaningar för såväl forskare som återkommer till ett fält där de tidigare

I återvändandets etnografi reflekterar samtiden det förflutna. Foto Kerstin Gunnemark 2008.

varit aktiva, som för dem som träder in i ett etablerat fält för första gången. Jag funderar över hur jag skulle ha gjort om jag var någon annan etnolog. Om jag varken hade kunskaper om fältet som forskare eller privatperson. Vad skulle jag då tycka vara intressantast att fördjupa mig i? Hur skulle jag förhålla mig till tidigare dokumentation? Ett möjligt tillvägagångssätt är att besöka arkiv för att systematiskt gå igenom intervju-material och sedan göra tematiska jämförelser. Ett annat sätt är att först genomföra en fältstudie i nutiden och sedan undersöka om det finns något i det äldre materialet som är relevant och kompatibelt. En huvudfråga om kunskapsmål infinner sig, men också om tidsresurser. Inläsning av det äldre materialet ger en god kontextuell förståelse inför en nutida men samtidigt finns en fara i att denna närläsning leder in forskaren i kontinuitetens fåra. Att andra frågeställningar som inte hade aktualitet då, inte heller blir beforskade nu. Den andra varianten kan medföra en omvänd positionering där äldre intervjuer anses vara helt oanvändbara eftersom tematiken är annorlunda idag. När jag nu själv ställs inför ett vägval mellan att göra en komparativ studie och en med nutidsfokusering, väljer jag det sistnämnda. Men jag avser inte att skapa ett generationsbrott till den tidigare forskningen, den kommer att användas som kontextuell ram. Jag vill varken avfärda tidigare dokumentationer och tolkningar eller betrakta dem som oproblematiske. Med ett forskningshistoriskt perspektiv kan jag också upp-

rätthålla en dialog mellan samtid och det förflutna.

Varför är det då viktigt för mig att skapa ett nygammalt fält? Vore det inte enklare att söka upp ett nytt, obeforskat? Nu är ju frågeställningen hypotetisk och forskningsprocesser är inte förutsägbara i varken nya eller nygamla fält. Först i efterhand går det att göra en reflekterande utvärdering. Jag är också öppen för att i något annat sammanhang gå in i ett nytt fält. Men det finns fördelar med att både förvalta och vidareutveckla etablerade etnologiska fält. Min etnologi är samhällstillvänd i den meningen att jag gärna forskar inom ett fält som berör många människor. I Norden är fritidshus relativt vanliga och i Sverige lär vart fjärde hushåll ha tillgång till ett (Löfgren 1999:131, Wahlström 2008:241). Även om jag i teoretiskt och metodiskt avseende har distanserat mig från tidigare forskning om sommargäster och bofasta, utgör den en kontextuell ram i min återvändarstudie. Då, under 1970-talet, använde sig den bofasta befolkning, som ibland var i minoritet, av motmaktstrategier gentemot de klassmässigt överlägsna sommargästerna. De bofasta markerade och bibehöll tolkningsföreträde för beteendemönster i samhället. Alltifrån sedvanerätten att beträda varandras tomter och bryggor, till att inte hänga ut tvätt på söndagar (Gustavsson 1981). Men vilka förhållningssätt gäller 30-40 år senare? De sommarboende är i tydlig majoritet på många håll och gränsdragningarna mellan sommargäster och bofasta har blivit uppluckrade med avseende på utbildning och ekonomi. Ändå finns det all anledning

att studera stadsbors motiv för att behålla eller köpa sommarhus numera. Det som händer i lokalsamhället avseglar också förändringstendenser på nationell och global nivå. Semesteridealen idag är inte i alla avseenden liktydiga med 1970-talets. Utifrån denna perspektivering framstår också livsföringen sommartid och sommarhuset som en del av livet och boendet i vidare mening. En betydelsefull del av det levda livet, enligt flera informanter.

Återvändandets fördelar

Poängen med återvändandets etnografi är att sträva efter förnyelse inom ett sedan tidigare etablerat forskningsfält. Att arbeta med en reflexiv fältdagbok är att rekommendera för att forskaren hela tiden skall vara medveten om sin egen positionering och kunna distansera sig till tidigare forskning inom fältet. Återvändandets etnografi förespråkar en metodik som skapar medvetenhet om riskerna med både en alltför följsam forskning inom gamla forskningsfält och med ett rapsodiskt avståndstagande till tidigare samtidsdokumentation. Denna metodiks byggstenar består framför allt av reflexivt betraktande av kunskapsmål och forskarens positionering för att befrämja forskningsperspektiv som synliggör dialoger mellan samtid och det förflutna. Syftet är också att möjliggöra forskning idag och i framtiden som belyser ett fält över längre tidsspänn. Att balansera mellan nytt och gammalt kräver distans och självständighet, men med ett reflexivt förhållningssätt går det att undvika att hamna i andras eller egna invanda metodiska hjulspår. Och till sist, min personliga ambition i detta sammanhang är även att öka legitimiteten för kunskapsmål som främjar samverkan mellan universitet, arkiv och museer.

Referenser

- Daun, Åke, 2003. *Med rörligt sökarljus. Den nya etnologins framväxt under 1960- och 1970-talet*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings bokförlag Symposion.
- Ehn, Billy 1996. Närhet och avstånd. I: Ehn, B. & Löfgren O (red.) *Vardagslivets etnologi. Reflektioner kring en kulturvetenskap*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Gunnemark, Kerstin 2011: *Etnografiska hållplatser. Om metodprocesser och reflexivitet*. Lund: Studentlitteratur.
- Gustavsson, Anders 1981: *Sommargäster och bofasta. Kulturmöte och motsättningar vid Bohuskusten*. Lund: Liber läromedel.
- Hammarlund-Larsson, Cecilia m.fl. (red.) 2002. *Åter till Sollerön. Om kulturarv, folk och landsbygd*. Stockholm: Nordiska museet.
- Löfgren, Orvar 1999. *On Holiday. A History in Vacationing*. Los Angeles: University of California Press Berkeley.
- Lindholm, Ann 1990. *Ohs – ett samhälle i tiden*. Rapport nr 27. Jönköping: Jönköpings läns museum.
- Lindholm, Ann & Londos, Eva 2009. *Ohs bruk – ett samhälle i tid och otider*. Rapport nr 58. Jönköping: Jönköpings läns museum.
- Rosengren, Anette 2006. Med fotografi som inspiration. I: Silvén, E & Gudmundsson, M. (red.) *Samtiden som kulturarv*. Stockholm: Nordiska museet.
- Wahlström, Iina 2008. Second homes and Summer Cottages in Finland. In: Korkiakangas, P., Lappi. T-R., Niskanen, (eds) *Touching Things. Ethnological Aspects of Modern Material Culture*. Helsinki: Finnish Literature Society.

* * *

*Kerstin Gunnemark är docent i etnologi vid Institutionen för kulturvetenskaper, Göteborgs universitet,
kerstin.gunnemark@ethnology.gu.se*

Åter till platsen – om värdet av att återvända, med exempel från Nordiska museets undersökningar

Av Annette Rosengren

- Komma tillbaka och se, lyssna och jämföra, eller bara uppdatera bilden av en ort, en trakt, en fysisk miljö, skulle kunna göras mycket mer än vad som sker i dag.
- Det är inte säkert att man alltid ska försöka skapa ett direkt jämförbart material. Vad som uppfattas som intressant varierar över tid, och med lång tid mellan undersökningarna kan det bli svårt och kännas mindre relevant, kanske trivialt, att fortsätta i samma spår.
- När frågeställningarna ändras kan ett äldre material ge möjlighet att se långa strukturer, och longitudinella studier är en efterfrågad brik i samhället. Att komma tillbaka och undersöka på nytt håller också kunskaper och material i museet vid liv.
- Men trenden nu går åt andra hållet, undersökningar och dokumentationer minskar och när de görs är det mest i form av hastiga nedslag i närområdet.

Under en resa till USA för nästan tjugo år sedan "återvände" jag till platserna för några av Walker Evans' klassiska fotografier från Alabama 1937. Det hade gått nästan sextio år sedan bilderna togs och ändå gick det att känna igen en hel del. Huvudgatan i den lilla staden Centerboro hade många byggnader kvar även om en del var lite förändrade, och bilarna parkerades fortfarande på snedden. Vid en av de mindre vägarna i trakten dök postkontoret och bensinmacken i Sprot upp. Om det var samma byggnad som 1937 vet jag inte, men den låg på samma plats i samma igenkännbara vägskorsning. I handen hade jag Dale Maharidges och Michael Williams bok *And their children after them* (1989) där författarna spårat upp familjerna som Evans fotograferade och James Agee skrev om i nu klassiska *Let Us Now Praise Famous Men*, tryckt första gången 1941.

Att återvända till fotografier, filmer, böcker, dokumentationer, händelser eller minnen är en dokumentär genre idag antingen man gör det som privatperson eller som en del av en profession. För privatpersoner handlar det ofta om nyfikenhet över familjehistorien, för yrkesutövare kan det vara att studera effekter av ekonomiska, sociala och miljömässiga förändringar.

Inom Nordiska museet diskuterades återvändande till tidigare undersökningar för redan nästan ett halvsekel sedan. Diskussionerna handlade om att återvända till byar och andra samhällen som hade djupundersökts längre tillbaka och om att starta undersökningar i nya orter som skulle följas under flera år. Man talade om att inrätta undersökningsstationer.

I Fataburen 1967 skrev professor John Granlund om värdet av att "bygga på (äldre, min anm.) undersökningar med efterforskningar i nutidsskiktet". Om avsikten tidigare var att "ta vara på den vikande traditionen" så var det nu fråga om att studera "de ständigt iakttagbara förändringarna i samhället..." (Granlund 1967:253).

Det blev inte mer än diskussioner, men 1988–93 var jag tillbaka i Bruksvallarna, som hade undersökts 1954–57, och sedan återvände vi till Sollerön, Norrsundet, och så småningom till industriundersökningar i Töreboda, en undersökning om hemlösa i Stockholm, till Bruksvallarna en gång till samt 2010 till fotografier från tidigare byundersökningar. Den långsiktiga tidsaspekten har varit en återkommande undersökningsstrategi, som även tillämpades i ett insamlingsprojekt av kläder där två barn följdes från spädbarn till de blev arton år.

Det har ofta sagts att vi ska undersöka och dokumentera med syftet att testa nya metoder, som att det och inte ämnet vore huvudsyftet. Jag har aldrig varit särskilt intresserad av "utveckla metoder" utan velat dokumentera och undersöka hur det är att vara människa i olika sammanhang. Undersökningar med ett sådant syfte handlar bland annat om att skapa relationer i fältet, och för detta krävs tid. Att ta sig tid är alltså den viktigaste metoden. Det handlar om att komma bakom de ytliga strukturerna, och få möjlighet till närvaro och samtal som en mer tillfällig besökare sällan får. Men arbetsinsatsen behöver inte vara hundra procentig hela tiden.

Bruksvallarna 1956. Bröderna Konrad och Birger Berge harvar potatisåtern. Foto Åke Wintzell. Bilden är beskuren.

Bruksvallarna i västra Härjedalen

Bruksvallarna i Funäsdalen i västra Härjedalen undersöktes av Nordiska museets 1954–57. Genom att jag återvände 1988–1993, och sedan en vecka 2010, finns i museets arkiv nu ett omfattande material, som ger ett hundraårigt perspektiv på en av norra Sveriges idag turistattraktiva fjälltrakter. I materialet går det att följa enskilda gårdar och familjer, och när jag återvände 2010 återvände jag med självklarhet till flera av de människor som jag träffat och följt tjugo år tidigare, och vars föräldrar och släktingar finns i det äldsta materialet.

Mitt syfte när jag kom tillbaka 1988–93 var inte att som i den äldre undersökningen i första hand vara tillbakablickande. Jag ville få fram ett arkivmaterial där läsaren skulle möta en levande by som den framstod i slutet av 1980-talet, med bybor i olika åldrar och erfarenheter som livets omständigheter inneburit. Från den undersökningen finns också en bok, *Fjällbyn som blev turistort* (Rosengren 1994).

Fram till 1950-talet levde Bruksvallarna på jordbruk med inriktning på mjölkproduktion, skogsarbete och från 1930-talet en begränsad turism. Självförsörjningen var omfattande. Trettio år senare kretsade nästan all försörjning direkt eller indirekt kring turismen. Bara två familjer drev jordbruk. Hotell och stugområden låg en bit utanför själva byn och bebyggelsen var sig ganska lik bortsett från att byn hade fått ett tydligare centrum med flera nya bostadshus, ny skola, pensionärslägenheter, bensinstation och livsmedelsbutik.

Efter ytterligare tjugo år är särskilt vinterturismen

ännu mer manifest genom att området kring Funäsdalen, med Bruksvallarna som en av byarna, nu anses vara ett av Europas bästa för längdskidåkning och skoteråkning i högfjällsnatur. Idén med sammanhängande längdskidspår i högfjällsnatur utvecklades under 1980-talet av lokala krafter och ingår nu som en självklarhet i Funäsdalsfjällens presentation av området. Turismen, som byggts upp av bybor, hade fortfarande i början av 1990-talet framför allt ortsbor som företagare och entreprenörer. 2010 är merparten av dessa inflyttade från övriga landet.

Trots turismen har Bruksvallarna bevarat ett lugn, och varken här eller i Ramundberget sju kilometer bort med sina slalombackar, finns Åres karaktär av fest och håll i gång. Byn är sig fortfarande ganska lik men med tillägg av flera nya villor. Exploateringen av mark har skett utanför byn med stora områden

Konrads son snickaren John-Erik Berge utanför hemmet på Per Mårs väg, med dottern i bakgrund. Foto Annette Rosengren, Nordiska museet 2010.

där exploatörer har köpt mark, styckat upp tomter, anlagt vägar, vatten, avlopp och el, och sålt och säljer för fritidsboende.

De två bönderna håller 2010 fortfarande landskapet öppet, men båda är i pensionsåldern och anar att om tjugo år finns inga bönder i byn. Till potatisbacken, som många familjer brukade ännu för tjugo år sedan, går byborna för den vidunderliga utsiktens skull, inte för att odla potatis. Postkontoret och livsmedelsaffären i byns mitt är nedlagda och det mesta köps i Funäsdalen. Ett litet Livs nära stug- och hotellområdet på andra sidan Ljusnan och ett ännu mindre Livs i bensinmacken finns kvar.

Förutsättningarna har förändrats mycket under femtio år men Bruksvallarna har till skillnad från andra små byar i Lappland överlevt som by. Funäsdalens församling, där Bruksvallarna ingår, är den enda delen av västra Härjedalen som har en positiv befolkningsutveckling i dag. Men arbetsmarknaden är mycket begränsad, kön till hyresbostäder är lång, villor är sällan till salu och tomtpriserna och husen i de nya fritidsområdena är för höga för byborna. De flesta som var barn för tjugo år sedan har flyttat. Men utflyttningen var stor tidigare också. Bruksvallarna börjar få samma typ av bostadsmarknad och demografi som flera skärgårdskommuner på Västkusten och i Stockholms skärgård, och byborna ser en expanderande turism som enda möjligheten för byn att behålla arbete och service så att de själva och åtminstone några av deras barn kan bo kvar.

Lokalsamhällen, utanförskap i storstad, industriarbete

Nordiska museets stora undersökning av byn Gruddbo och andra byar på Sollerön i Dalarna genomfördes 1937 (*Gruddbo på Sollerön*, 1938) och fokuserar tiden längre tillbaka. När vi återvände till Sollerön sextio år senare lade vi fokus på hur byns kulturarv i form av bebyggelse, heminredning, dräktskick och hembygdsgård vårdades, konstruerades och rekonstruerades av invånarna. Som vid undersökningen 1937 fick deltagarnas specifika intresse- och kunskapsområden bestämma teman (*Åter till Sollerön*, 1999).

Industrisamhället Norrsundet med sin massafabrik hade undersökts på 1970-talet. Arkivmaterialet domineras av intervjuer med Norrsundsbor, skildringar av arbete och produktionsprocessen vid massafabriken samt en stor mängd fotografier. Den nya undersökningen 1998-99 kom att handla om arbetet i relation till datoriseringen, och materialet blev

Bruksvallarna, Örebro + Marianne Hjorth, april 1930

Göran och Marianne Hjorth. Foto Annette Rosengren, Nordiska museet 1990.

direkt jämförbart med en del av undersökningen tjugofem år tidigare genom att samma skiftlag kunde följas (Larsson 2000). Några år efteråt lades massafabriken ner.

Ungefär samtidigt som Norrsundet återbesöktes var jag själv engagerad i att följa och dokumentera vardag och överlevnad för hemlösa kvinnor i Stockholm, de flesta drogberoende och många med svåra psykiska problem. Knappt tio år senare, 2007-08, försökte jag ta reda på vad som hänt de drygt sjuttio kvinnor som varit namn och ansikten för mig. Som tidigare kunde jag konstatera att utanförskap ofta blir långvarigt och att samhället brister i förmåga och vilja att ändra på det (Rosengren 2002, 2008).

1979-1980 var småföretagarsamhället Töreboda i norra dåvarande Skaraborgs län platsen för en av tre undersökningar av orter som kommit till genom järnvägsetableringarna på 1800-talet och första hälften av 1900-talet. Jag återvände många gånger till Töreboda, och 2008 och -09 till sex av industrierna som ingått i undersökningen trettio år tidigare. Med dessa företag som exempel och med tillgången till perspektiv bakåt blev nu museets dokument om svenskt industriarbete, -tillverkning och -företagande uppdaterat. I det nya materialet finns också en hel del om LO-anställdas syn på sitt arbete, arbetets mening och vad de uppfattar som ett "bra" arbete.

Åter till fotografier

Sommaren 2010 återvände kollegan och fotografen Mats Landin och jag till ett antal äldre byundersökningar. Mats reste med äldre fotografier i handen, sökte upp motiven och fotograferade dem igen. Jag följde efter någon månad senare för samtal och intervjuer med ordsbor (Rosengren & Landin 2011). Samtalen och intervjuerna gav bildmaterialet sammanhang och fördjupade insikter till de många reflexioner man kan dra när fotografier tagna med

många års mellanrum läggs intill varandra.

I alla nämnda undersökningar finns mycket fotografi som kan placeras i tid och rum. Men fotografier har även ett värde i sig. Vi lever i ett utpräglat bildsamhälle och det vore orimligt att tänka sig museers undersökningar och dokumentationer utan fotografier. Fotografier kan användas som illustrationer till ord eller vara huvudmediet, men inte minst förmedlar de tydligare än ord "Den Andres" närvaro i de möten, intervjuer och samtal som varje socialt inriktat fältarbete innebär.

Referenser

- Agee, James and Walker Evans (1941) 1974. *Let Us Now Praise Famous Men*. New York: Ballantine Books.
- Granlund, John 1967. Om nyttan av att inrätta undersökningsstationer. I *Fataburen. Nordiska museets och Skansens årsbok*. Stockholm: Nordiska museet.
- Gruddbo på Sollerön. *En byundersökning tillägnad Sigurd Erixon* 26.3.1938, 1938. Stockholm: Nordiska museet.
- Larsson, Bo 2000. Sitta och titta. I *Samtid & museer* nr 4.
- Maharidge, Dale and Michael Williamson. 1989. *And their children after them*. New York: Pantheon Books.
- Rosengren, Annette 1994. *Fjällbyn som blev turistort*. Stockholm: Nordiska museet.
- Rosengren, Annette 2003. *Mellan ilska och hopp – om*

Familjen Hjorth. Foto Annette Rosengren, Nordiska museet 2010.

hemlöshet, droger och kvinnor. Stockholm: Carlssons.

- Rosengren, Annette 2008. Kvinnor i hemlöshet och vad som hänt sedan 1998. I *Socialmedicinsk tidskrift*, Vol 85, Nr 1.
- Rosengren, Annette och Mats Landin 2011. Tillbaka till landskapet. I *Landskapspejare. Fataburen. Nordiska museets och Skansens årsbok 2011*. Stockholm: Nordiska museet.
- Åter till Sollerön. *Om kulturarv, folk och landsbygd*. 2002. Stockholm: Nordiska museet.

* * *

Annette Rosengren har arbetat som intendent vid Nordiska museet, rosengren.annette@gmail.com

Vällingby

– en återvändande undersökning (?)

Av Bo Larsson

Att återvända kan ha många aspekter. I den undersökning jag här redogör för innebär det att komma tillbaka till samma plats och med samma frågor. Det som skiljer är tiden och – kanske inte minst viktigt – personen. Jag har dock haft vissa svårigheter med tillvägagångssättet – därav rubrikens frågetecken.

Under våren 2010 genomförde jag för Stockholms Stadsmuseum elva intervjuer med personer boende på några utvalda adresser i Vällingby. Bakgrunden var sociologen och etnologen Börje Hanssens tidigare undersökningar i samma område, publicerade 1978 i boken *Familj, Hushåll, Släkt: En punktundersökning av miljö och gruppaktivitet i en stockholmsk förort 1957 och 1972 enligt hypoteser, som utformats efter kulturhistoriska studier*.

Den hypotes Hanssen nämner i sin underrubrik gick ut på att i industrisamhället – i motsats till det agrara samhället – är opersonliga och anonyma förbindelser viktigare än personliga. Den utvecklingen har, menade Hanssen, möjliggjorts såväl genom tekniska framsteg (vattenledningar, bil, telefon m.m.) som genom att familjer frigiorts från vuxna barn, åldriga släktingar och inhysseshjon. I sin närmiljö har människor helt enkelt blivit mindre beroende av varandra.

För att prova hypotesen intervjuade Hanssen tio familjer i Vällingby. Han ställde frågor om relationer, både direkta och indirekta, om sådana som ägde rum inom bostaden och om sådana som ägde rum utanför den. Han var också noga med vilka han intervjuade. Efter den rådande sociala strukturen i stadsdelen ville han få en "någorlunda jämn fördelning mellan vad som generellt och diffust kan betecknas som arbetarklass och medelklass i numera kanske föråldrad mening". Personerna fick heller inte avvika från det gängse mönstret, Hanssen ville inte intervju några som var födda utomlands eller hade ovanliga yrken ("inte i första hand komminister eller konstnärer").

Viktigt för Hanssen var också i vilka bostadsformer de intervjuade personerna bodde. Därför förlade han sju av sina intervjuer till vad han kallade kvarteret Gården – ett område med trevåningshyreshus ägda av Svenska Bostäder – två till egenägda radhus och en till

höghus (också hyreshus och Svenska Bostäder). Till samma bostäder förlade också jag mina intervjuer för Stadsmuseet. Trots att Hanssen anonymiserade sina undersökningsfamiljer, kunde vi i efterhand identifiera sju av bostäderna. För de återstående tre lyckades vi fastställa vilka hus det rörde sig om.

Högingdustriellt eller postmodernt

Jag återvände således bokstavligen till samma plats, samma adresser. Skillnaden är att vi inte längre lever i samma tid. Börje Hanssens intervjuer gjordes under vad ekonomhistoriker brukar kalla för "den högingdustriella epoken" (ca 1930 – 1980); vi däremot bor och verkar i en samhällsform som ännu inte blivit uttryckligt definierad och ofta lite diffust benämns som postindustriell eller postmodern. Klart är dock att den på många sätt skiljer sig från den tid då Hanssen var aktiv i Vällingby.

Det var detta Stadsmuseet tog fasta på när vi beslöt att upprepa Hanssens intervjuer. Vilka är det idag som lever på de av honom uppsökta adresserna? Hur skulle de svara på hans frågor? Vilken bild får vi av deras liv idag?

Jag har skrivit en första artikel baserad på såväl Hanssens bok som på de senare intervjuerna (Larsson 2011). Här är inte plats att referera hela artikeln, men jag ska ge en kort sammanfattning för att sedan komma in på det inledningsvis nämnda rubrikfrågetecknet.

I artikeln ger en översikt av så kallade hårda fakta en bild av vilka som lever på de aktuella adresserna idag. Fortfarande är det, med Hanssens grova kategorisering, arbetar- och medelklass som bor där och de flesta av dessa kommer, liksom på 1950-talet, från landsorten. Nu kommer emellertid tre familjer också från andra världsdelar – Asien respektive Afrika. Medelåldern bland de vuxna är idag högre – 52 år jämfört med 35 år 1957 – och i konsekvens därmed finns det färre hemmaboende barn per

Höghus och trevåningshus var två av de bostadsformer som Börje Hanssen valde för sin intervjuundersökning. Huset på bilden omfattas dock inte av vare sig hans eller Stadsmuseets senare undersökning. Foto Anna Ulfstrand, Stockholms stadsmuseum.

familj (0,9 i stället 2,3). Slutligen existerar år 2010 inte längre "hemmafrun" och själva familjesammansättningen är annorlunda. Där Hanssen medvetet uppsökte renodlade kärnfamiljer ("mamma, pappa, barn"), bor idag familjer med mycket blandad form: tre personer är ensamstående mammor, en man är singel, en äldre kvinna är änka och tre par saknar hemmaboende barn.

Det ska poängteras att dessa jämförelser enbart gäller de familjer jag intervjuade, inte Vällingby i stort. Men de stämmer väl med de uppgifter som bostadsforskaren Ulrika Sax (1998) ger i sin bok om stadsdelen och de tycks mig följa den allmänna samhällsutvecklingen.

I min artikel försökte jag också göra en jämförelse Hanssen och mig emellan vad gäller mjukare fakta. Jag valde ut tre familjer – en från vardera bostadstyp – och diskuterade familjernas relationsmönster angående släkt, vänner och grannar. Lite i motsats till vad som gällde för jämförelsen ovan, var kontinuiteten här större. För båda perioderna betydde släkt och vänner mycket och grannar mindre. Nya tekniska apparater som mobiltelefon och dator förändrade inte det mönstret; när det gällde relationer används de huvudsakligen i samma syfte – att hålla kontakt med släkt och vänner.

Den existentiella historierelevansen

Så här långt sammanfattningen av min artikel. Jag

måste själv säga att den är lite orättvis. Artikeln är lång och jag tror och hoppas att den ger mer än vad som kommer till uttryck här. Men det är i samband med detta som rubrikens frågetecken kommer in. Har jag inte – genom att hålla mig så strikt till jämförelsen med Börje Hanssen – missat något väsentligt?

Jag ska försöka klargöra vad jag menar genom en begreppsdiskussion lånad från historikern Anders Florén. Han talar om tre historievetenskapliga relevanser: en kumulativ som tar fram ny och okänd kunskap och fyller i en vit fläck på kartan, en teoretisk som för teoriutvecklingen framåt samt en existentiell som ger perspektiv på den mänskliga erfarenheten och berättar om hur det är att vara människa (Götling & Kåks 2004:47).

Dessa tre relevanser förekommer troligen i blandad form i de flesta studier, men jag föreställer mig att just museer betonar – eller åtminstone har möjlighet att betona – den existentiella varianten. Jag tycker dock att mycket av detta gick förlorat i min artikel om Vällingby, just för att jag kände mig så bunden till jämförelsen med Börje Hanssen. En snabb kavalkad över några av mina intervjupersoner tror jag kan visa materialets potential i detta avseende:

– Nyblivet pensionärspar, gravt synskadade, lever ett aktivt liv med utlandsresor, bio- och teaterbesök m.m. med hjälp av ledsagare och tekniska hjälpmedel.
– Man cirka 50 år, bott och arbetat i Vällingby i större delen av sitt liv. Familjen flyttade dit från Stockholms

innerstad när han var fem år. Kunnig om Vällingbys nutidshistoria genom egen erfarenhet.

– Ensamstående mamma med tre döttrar, gravid med ett fjärde barn. Har två hundar och är fodervärd till häst. Vikarierar inom handikappomsorgen. Flyttade till Vällingby när äldsta dottern behövde eget och större rum.

– Irakiskt par, 50-årsåldern. Bott i Sverige tio år, i Vällingby sju. Han Bachelor degree i språk men arbetar nu med IT-stöd, hon ekonom i hemlandet men arbetar som personlig assistent. Har parallellt med det läst in svensk ekonomutbildning på högskolan.

– Mor och dotter, 19 respektive 2 år. Mamman flyttade ihop med barnet pappa för tre år sedan, men paret separerade efter ett år. Tillsammans med dottern bor hon nu i höghus, i en etta på 23 kvadratmeter, och studerar på hantverksgymnasium på andra sidan om Stockholms innerstad.

– Par i dryga 30-årsåldern, han civilingenjör, hon belysningsmästare. Väntar sitt första barn. Båda har teaterbakgrund och konstnärliga intressen. Reser mycket, gärna till andra städer för att bo på hotell, äta gott och koppla av.

– Äldre kvinna, pensionerad 1993. Längre arbetat som distriktssköterska i Rinkeby, bott i radhuset sedan 1973, änka sedan fem år. Reser mycket – bland annat Kina och Italien – sköter trädgård och blommor, träffar barnbarn, deltar i sångkör och gymnastik, går på föreläsningar och träffar vänner. Vikt en dag i veckan till vilodag.

Dessa korta presentationer visar inte minst vilken variation av erfarenheter och livsöden det finns hos de besökta adresserna. Den variationen fanns möjligen också på Börje Hanssens tid men den prioriterades inte av honom – och följaktligen heller inte av mig i mitt försök att jämföra våra respektive intervjuomgångar. Jag hoppas dock att jag kan ta skadan igen i ännu en och kanske lite längre text. Då tänker jag lyfta fram just individerna, den existentiella relevansen, och tona ned komparationen med 1950-talet. Men kanske är det då inte längre frågan om ett återvändandeprojekt utan om en ögonblicksbild, en samtidsdokumentation.

Referenser

- Götling, Anna och Kåks, Helena 2004. *Handbok i konsten att skriva mikrohistoria*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Hanssen, Börje 1978. *Familj, Hushåll, Släkt: En punktuundersökning av miljö och gruppaktivitet i en stockholmsk förort 1957 och 1972 enligt hypoteser, som utformats efter kulturhistoriska studier*. Stockholm: Gidlund.
- Larsson, Bo 2011. "Vällingby 1957 och 1920: en återvändande undersökning". I *Andra Stockholm: Liv, plats och identitet i storstaden*. Stockholm: Stockholmia förlag.
- Sax, Ulrika 1998. *Vällingby – ett levande drama*. Stockholm: Stockholmia förlag.

* * *

Bo Larsson är forskningsantikvarie vid Stockholms stadsmuseum, bo.larsson@stockholm.se

Synliga perspektiv? Återvändande till föremålsinsamling med genusperspektiv

Av Cecilia Bygdell

När vi på Upplandsmuseet återvände till vår föremålssamling under de första åren på 2000-talet med genusperspektiv, kom huvudkritiken att handla om hur vi hanterat teoretiska kunskaper vid registrering och klassificering av det insamlade. Vi fick anledning att fundera över hur vi använder våra kunskaper och se över våra rutiner vid hela insamlingsprocessen.

Genus är ett perspektiv som vi diskuterat i museisammanhang under en period. Det är kanske ett tag kvar till dess det är helt integrerat i museiverksamheten, men en vilja finns i vart fall att arbeta med det. Vi kan ibland förbluffas över våra föregångares omedvetenhet om dessa frågor, men får förklara det med att de var barn av sin tid. Men hur lyckas museerna med att arbeta med genus idag?

På Upplandsmuseet genomfördes under 2005 en seminarierie med syfte att stärka personalens kompetens inom området genus. Tanken bakom var att vi omöjligt kan arbeta med frågorna om vi inte grundligt först får tid att reflektera över vad de innebär i museisammanhang. Vi startade med en allmän förståelse för hur genus ordnar vår vardag, för att sedan ta oss allt längre in i frågor om hur kulturhistoria har skrivits och kan skrivas med genusperspektiv.

Härifrån var steget inte långt till att ställa frågan hur vi själva har tagit oss an dessa frågor. Syntes de teoretiska färdigheterna i det vardagliga handläggandet? Museet valde att bjuda in forskare som fick granska vår verksamhet. Hur arbetade kulturmiljövården, hemslojden, den pedagogiska avdelningen, våra arkeologer och (dåvarande) dokumentationsavdelningen med dessa frågor? Etnologen Birgitta Meurling fick uppdraget att skärskåda de senaste fem årens föremålsinsamling. Det var ett återvändande till en tidigare museiverksamhet, men med ett kort tidsperspektiv. Till sin hjälp hade hon utdrag ur föremålsdatabasen och accessionsprotokoll. Frågorna hon fick med sig var vad museet hade samlat på och hur det var katalogiserat. Sammanfattningsvis konstaterade Meurling att insamlingen inte var könsblind, men heller inte visade på en explicit medvetenhet.

Föremålsinsamlingen

Museets insamlings- och forskningsprogram styr verksamheten till tre prioriterade områden: jord, järn

och vad vi benämner administrativa system (idag motsvarande offentlig sektor). Delar av insamlingen sker inom forsknings- och dokumentationsprojekt som koncentrerar sig på ett eller flera av profilområdena. En stor del av insamlingen sker också genom spontana erbjudanden om gåvor eller inköp från allmänheten. Det förekommer även att museet köper in intressanta föremål på auktionskammare eller liknande. Oavsett hur föremål kommer i museets ägo finns möjligheter att styra över vad som slutligen kommer att bli ett museiföremål, men självklart kan de prioriterade områdena få större genomslag i den riktade insamlingen. Spontana gåvor till museet kan vi inte styra över på samma sätt. Hur väl museerna än vill att gåvor från allmänheten ska innehålla intressanta berättelser som ifrågasätter den heterosexuella normativiteten, som sätter invanda föreställningar om invandarmän på skam eller som kanske utmanar vår bild av barns lekar, så kan vi inte styra dessa erbjudanden. Det finns starka uppfattningar om vad museer är intresserade av som svårligen låter sig förändras. Vi får helt enkelt ha tålamod om vi vill att gemene man ska erbjuda museerna föremål som inte redan existerar i samlingarna. Däremot har vi all anledning att ifrågasätta vad det är för frågor som ställs till den som vill överlämna en gåva. Ställer museipersonal relevanta frågor, eller får den egna könsförståelsen leda hanteringen av föremål?

Två fotografier

Två av de föremål som Meurling valde att lyfta fram var porträtt av ett brukarpar på en gård i Uppland. Gården skulle byta ägare och museet erbjöds att förvärva flera intressanta föremål som hade använts vid gården. Bland det som inleddades i samlingarna var två inramade fotografier på makarna som en gång hade levt och verkat på gården. Vid katalogiseringen hade mannens porträtt försetts med texten "Fotografiet avbildar Erik Jansson Schedin,

Makar och brukare på en gård. Men vem är brukare och vem är den andras äkta hälft? Foto Upplandsmuseet.

jordbrukare och tidigare ägare av gården. Gift med Brita Jansson” och kvinnans porträtt med texten ”Fotografiet avbildar Brita Jansson, gift med Erik Jansson Schedin, jordbrukare och tidigare ägare av gården”. Av detta går att utläsa att han i första hand var brukare på gården, medan hon i första hand var gift med sin make. Hade museet överhuvudtaget ställt frågan om parets förhållande till gården, om vem som en gång hade ärvt gården och om hur de kan ha upplevt relationen till varandra? Vem av dem var brukaren och vem var den andras äkta hälft? Hade de fått frågan hade vi naturligtvis inget svar fått, eftersom deras tid på gården slutade långt innan museet förvärvade föremål därifrån. Men vi hade kunnat ställa frågan till oss själva, kanske till en släkting eller åtminstone till litteratur på området. Slentrian är ordet som dyker upp i huvudet, men det är knappast något försvar. Vaksamhet över hur vi katalogiserar människor, i bokstavlig mening, måste vara en ledstjärna för oss.

Könskodade jordbruksredskap

Ytterligare ett av de föremål som Birgitta Meurling lyfte fram i sin granskning av museets insamling gav upphov till diskussioner bland museets personal. Det var ett jordbruksredskap insamlat i ett projekt om uppländska verkstäder som producerat redskap till det omgivande agrara samhället. Projektet var ett av de större som museet genomfört, och var också del av en avhandlingarna som skrevs inom Nordiska museets forskarskola för museianställda. Här var det alltså fråga om en från museet styrd insamling där

val av perspektiv hade gjorts och där det också fanns möjligheter att bearbeta den insamlade kunskapen.

Föremålet ifråga var en sladd, och som sådan katalogiserad som ett jordbruksföremål. Meurling tolkade föremålet som bärare av manliga konnotationer. Arbete på markerna i jordbruket har historiskt varit dominerat av männen, och med mekaniseringen blev också många moment i det svenska jordbruket än mer manligt kodade. Att ett jordbearbetningsredskap associeras med manliga arbetsområden är utslag av en allmänt vedertagen kunskap om arbetsfördelningen mellan könen i en agrar värld. Men det har inte varit en exklusivt manlig sfär där kvinnor inte haft tillträde. Även kvinnor har utgjort arbetskraft och haft ansvar för arbetsmoment – varierande med kvinnans ålder, social status, rumslig kontext och själva arbetsmomentets betydelse i den totala ekonomin.

Den antikvarie som gjort förvärvet protesterade mot att sladden skulle förknippas med arbete utfört av män. Det är inte ett av de redskap i jordbruket som har högst status, påpekades, och som sådant snarast bärare av kvinnliga konnotationer. Varken slutsatsen Meurling drog, eller medvetenheten om att vi här hade att göra med ett redskap som faktiskt kan berätta något om arbetsfördelningen mellan könen i jordbruket som vi i förstoundan kanske inte tänker oss, fanns uttryckta i katalogiseringen. Vare sig outlinekod eller fritext berättade något som helst om relationen till andra redskap eller placerade brukaren av redskapet i en social kontext. Denna information lyste helt enkelt med sin frånvaro i katalogiseringen. För den

vetgirige fanns material från projektet att tillgå, som kan nyansera och problematisera inte bara sladden utan även andra föremål insamlade i projektet. Men den som nöjer sig med att titta i museets föremåls-katalog kommer inte att få veta något som helst av det, utan kommer troligen att tänka i samma banor som Meurling gjorde.

Bristande kunskaper – eller bristande rutiner?

Båda dessa föremål fungerade som väckarklockor för oss på Upplandsmuseet. Vad var det egentligen som hade fallerat? Våra genuskunskaper? Eller kanske våra färdigheter i att samla in och katalogisera? Vi valde att svara det senare. Här hade vi dels av slentrian fallit i en fälla som vi faktiskt hade kunskaper att undvika (fotografierna), dels försummat att vidareförmedla viktig kunskap (sladden). Med en forskningschef, en doktorand och antikvarier som visade intresse för frågorna ansåg vi oss kunna påstå att vare sig kunskaperna eller viljan att vara med och skriva en kulturhistoria med genusperspektiv fattades. Däremot tycktes det saknas tillräckligt bra rutiner för att hantera kunskapen.

Att göra förvärv och att sedan slussa föremålet vidare i katalogiseringens alla steg med vakenhet och med bibehållen kunskap om varför förvärvet gjorts och vad den viktigaste berättelsen med det är kräver yrkeskompetens. Att vi inte lyckats här berodde ingalunda på svagheter i den enskilda antikvariens skicklighet. Istället vill vi förklara det med en bristande organisation kring insamlingen och med bristande rutiner. Mycket av kritiken som Meurling gav återgick på förhållanden som egentligen redan var välkända: att en viktig del i insamlingen är att motivera ett förvärv, att vi måste vara noga med att fästa den kunskap vi har om ett föremål på papper, att det är viktigt

att den som gjort förvärvet åtminstone är delaktig i katalogiseringen (även om någon annan har huvudansvaret) och att det krävs lite eftertanke innan en katalogisering görs för att den icke uppenbara berättelsen om ett föremål inte ska försvinna när ett ting ska förvandlas till ett museiföremål. Detta betyder inte att teoretiska kunskaper om genus är underordnade en god insamlingspolicy eller goda rutiner kring insamling. Men det betyder att hur goda kunskaper vi än har så måste vi också möta dem med lika goda handlag i insamlingsprocessen.

Granskningen av föremålsinsamlingen resulterade därför i en striktare insamlingsrutin. En kommitté bestående av fem antikvarier med olika ansvarsområden i organisationen skapades och där diskuteras vartenda föremål innan det kommer in i samlingarna. Tydliga kriterier för vad som är prioriterat vid insamling finns. Alla diskussioner resulterar i protokoll som tydligt anger vad som tackats ja och nej till, och på vilka grunder. Den som sedan ska ha huvudansvaret för katalogiseringen har varit med i diskussionerna och kan föra tankarna vidare in i katalogiseringens värld.

Allt förändringsarbete tar tid. Med nya rutiner har vi inte revolutionerat insamlingen. Men Upplandsmuseet har påbörjat ett nytt förhållningssätt som vi tror kommer att bidra både till att föremål med en kontext som tidigare saknats kan komma att bli del av samlingarna och att kunskapen om föremålen dessutom tydligt följer med hela vägen från diskussioner, över förvärv och registrering till den färdiga posten i museets databas.

* * *

Cecilia Bygdell är antikvarie och doktorand vid avelningen för forskning vid Upplandsmuseet, cecilia.bygdell@upplandsmuseet.se

Nya perspektiv på samlingarna

Av Karl-Johan Cottman

Vilka berättelser gömmer sig i museets samlingar? Hur kan kunskap produceras genom deltagande? Dessa frågor är i fokus då Sörmlands museums samlingar tillgängliggörs och återupptäcks i samarbete med forskarvärlden.

Det första besöket i ett museimagasin, mötet med det överflöd av prylar som trängs på hyllor från golv till tak i långa korridorer, kan vara en förvirrande upplevelse. I magasinet samsas fragment från olika tider och platser och formar ett avgränsat rum där det råder en annan ordning än i världen utanför. Överflödet gör magasinet till en plats som fascinerar, som skapar nyfikenhet. Var kommer föremålen ifrån? Vad har de använts till? Och varför har de hamnat på museet? Alla som arbetat med samlingar har säkert upplevt hur föremål har en förmåga att väcka frågor, hur magasinet är en fantastisk plats för diskussion. Detta är något som borde utnyttjas bättre.

Museerna har mycken kunskap och mycket att berätta. Men det finns också mycket att diskutera, reflektera över och ifrågasätta. Museerna kan därför lära sig en hel del av att öppna upp för kunskap som finns på annat håll, utanför det egna husets väggar. För att kunna hantera relevanta frågor i sin samtid krävs en kontinuerlig dialog med såväl besökare som andra institutioner. För att öka delaktigheten ska vara möjligt krävs dock en ökad tillgänglighet till samlingarna i sin helhet, utöver de snäva urval av föremål och

arkivmaterial som visas upp genom utställningar. Fler måste få drabbas av den nyfikenhet som är oundviklig i det första mötet med ett museimagasin.

Nytt museum, nya samarbeten

På Sörmlands museum pågår ett omfattande förnyelsearbete. Verksamheten ska flytta in ett nytt hus med plats för arbets- och utställningslokaler samt arkiv och öppna magasin. I det nya huset kommer museets över 60 000 föremål att kunna visas upp i en utsträckning som tidigare inte varit möjligt. Samlingarna ska användas och kommer att utgöra kärnan i verksamheten. Som ett led i förnyelsen görs därför en satsning på att hitta nya sätt att analysera och arbeta med samlingarna. Vad kan materialet berätta? Hur ska det visas upp? Utifrån tanken att föremålen och arkivalierna bär på en outtömlig mängd berättelser som väntar på att formuleras, öppnas samlingarna upp för att utforskas på nytt.

Med samlingarna i fokus pågår på museet ett antal projekt som genom samarbeten syftar till att få nya grupper att upptäcka samlingarna. Sedan tidigare arbetar museet med både pensionärs- och ungdoms-

grupper som varje vecka botaniserar i magasinet, reflekterar över föremål och bloggar om sina upptäckter. Det utåtriktade arbetet har under hösten 2011 utökats genom ett större samarbetsprojekt med inbjudna forskare från olika discipliner.

Forskare i samlingarna

Samarbete mellan museer och universitet framställs ofta som något svårt. Men tanken med projektet *Att öppna samlingar* är ganska enkel. Forskare bjuds in att besöka museets magasin under en heldag för att bekanta sig med och ge sin tolkning av samlingarna.

Ambitionen är att besöken ska vara så förutsättningslösa som möjligt. Forskarna förbinder sig inte att prestera något utöver den tid de är i magasinet. Utifrån en övergripande visning är de fria att med

hjälp av museipersonal utforska valda samlingar eller föremål. Vissa forskare, men långt ifrån alla, har utifrån sin ämneskompetens ett särskilt intresse för specifika samlingar eller en idé om vad de letar efter. Utrustade med vita rockar och handskar får de utforska föremålssamlingarna som finns exponerade över ett par tusen kvadratmeter.

I arbetet har det känts viktigt att involvera forskare med så många forskningsinriktningar som möjligt. Vi har givetvis bjudit in personer med tidigare vana att studera kulturhistoriska museisamlingar, till exempel historiker och etnologer. Men samtidigt, och kanske framförallt, vänder vi oss till representanter för andra ämnen. Det vi är intresserade av är att höra hur till exempel en idéhistoriker tolkar samlingarna. En kulturgeograf? Eller en biolog? Frågan vi ställer oss är vilka nya perspektiv som kan vi hitta tillsammans. Vad väcker besökarnas intresse? Vilka nya berättelser kan vi upptäcka i materialet genom att granska det med hjälp av nya ögon?

Oavsett vilken disciplin forskarna kommer från så leder ofta diskussionerna till att samlingarnas kategorier, det sätt föremålen är organiserade på, luckras upp. Det i stor utsträckning dominerande sättet att sortera materialet utifrån föremålstyp rimmar sällan med forskarnas intressen (få har till exempel "hattar" eller "stolar" som forskningsområde). Istället tar nya teman och berättelser form. I samtalen flyttas föremål runt i magasinet, saker byter plats och får nya betydelser. En detalj i en 1700-talsdräkt kan få igång ett samtal kring global handel och ett sökande efter andra föremål som speglar länets plats i en kolonial världsordning. Den brist på information som ofta betraktas som ett hinder lyfts fram som en möjlighet att berätta om historiska insamlingspraktiker. Någon funderar om föremål skulle kunna lyftas fram utifrån vilken färg de har, vad har olika färger signalerat i olika tider och sammanhang?

Projektet kan sägas ha ett dubbelt syfte. För det första kommer frågeställningar och diskussioner som uppkommer under besöken att sammanställas för att kunna vidareutvecklas i det publika arbetet. Ambitionen är att hitta nya utställningsämnen, teman att arbeta med pedagogiskt eller uppslag för programverksamheten. För det andra skapas ett stort kontaktnät med forskare. Museet knyter till sig referenspersoner att vända sig till i samband med till exempel utställningar eller insamlingsärenden. Och forskarna kan själva upptäcka samlingar eller föremål att fördjupa sig i, använda sig av i undervisning eller låta studenter undersöka i form av uppsats- eller praktikarbeten.

Samtidigt får de som dagligen arbetar museet möjlighet att återupptäcka samlingarna genom dialogen med forskarvärlden. Genom att öppna upp samlingarna för diskussion ges möjlighet att reflektera över den egna verksamheten, och ibland invanda sätt att tänka.

En modell för fortsatt arbete

Att få med forskare i projektet har varit minst sagt enkelt. Forskare med ett tidigare intresse för museer har i många fall uppfattat inbjudan som kontrast till en ofta påtalad svårighet att överhuvudtaget få tillträde till samlingar. Men även andra, som kanske aldrig tänkt på en läns museisamling som ett forskningsmaterial, har varit lättövertalade. Intrycket är att det generellt finns en nyfikenhet på vad som gömmer sig i museernas magasin. Och detta är en nyfikenhet som både är synd och fel att inte utnyttja på ett bättre sätt.

Att museerna upplevs som stängda, att det finns en barriär mellan museer och universitet, är givetvis ett problem och en situation som säkerligen har flera orsaker. Såväl avsaknad av tid för museipersonal att bemöta externa forskares önskemål som en viss motvilja att hantera akademiker som "rotar runt i magasinerna och ställer kritiska frågor" spelar säkert in. Oavsett så är det ett problem som bör, och rimligtvis kan, övervinnas med lite god vilja.

Utöver bevarandeuppdraget har museerna ett ansvar att tillgängliggöra det kulturarv de fogar över i form av föremål, fotografier, arkiv med mera. Detta handlar ju givetvis om att i större utsträckning visa upp och berätta om materialet, att genom utställningar eller på webben nå ut till fler människor och nya målgrupper. Men för att skapa ny kunskap är det samtidigt viktigt att samlingarna tillgängliggörs i sin helhet, att möjligheten till ett friare utforskande av samlingarna förbättras. Här är forskare en viktig grupp. Vad det handlar om är att skapa en större delaktighet kring själva kunskapsprocessen.

Att bjuda in forskare att besöka samlingarna har varit ett sätt att bryta ner den upplevda barriären mellan museet och universitetsvärlden. Samtidigt har det skapat möjlighet att få forskarnas åsikter om hur framtida samarbeten kan se ut, vad de har för behov och hur museet kan möta dessa. Hur kan man skapa ett utbyte där kunskapen som finns på museerna kommer forskarna tillhanda och vice versa? Att digitalisera och tillgängliggöra samlingarna på nätet nämns ofta som ett viktigt steg. Men lika ofta poängteras värdet av att komma i kontakt med de faktiska föremålen. Att få tillträde till magasinerna

Alla bilder i artikeln visar forskarbesök i föremålsmagasinet i september 2011. Foto Gudrun Anselm, Sörmlands museum.

och den materialitet som är svår, om inte omöjlig, att uppleva framför en dataskärm.

Att återupptäcka samlingarna

Det har hävdats att föremål dör då de blir del av en museisamling, då de rycks ur sitt levande sammanhang och musealiseras. Tyvärr stämmer påståendet allt som oftast ganska väl. Föremål skrivs in och får en permanent plats i magasinet där dess betydelse fastställs utifrån en given kategori. End of story. Men på samma gång kan museisamlingen vara en plats där artefakterna får liv på nytt, där betydelsen hos det material som gömmer sig i magasinerna ständigt kan omformuleras genom samtidens perspektiv och frågeställningar.

Föremålens förmåga att berätta en mängd olika historier, det faktum att de aldrig kan naglas fast vid en enda betydelse, kan göra arbetet med samlingar svårt. Men det är ändå detta, den ständiga omtolkningen av föremålen, som måste vara utgångspunkten för arbetet med samlingarna. På samma sätt som världen utanför museerna hela tiden förändras, förändras också samlingarna. För att samlingarna ska ha relevans i samtiden måste de ständigt återupptäckas.

* * *

Karl-Johan Cottman är antikvarie vid Sörmlands museum, karl-johan.cottman@dll.se

Laddat besök i 50-talets kök – om återskapandet av folkhemmets hemmafru

Av Johanna Övling

Hur kan livshistoriska erfarenheter, kulturella bilder och en samtida kontext användas i återvändandet till, och återskapandet av, en historisk epok? Arbetets museum tittar närmare på några av de bilder av hemmafrun som förmedlas i museets minnesinsamling, i bloggofären och i debatten om det så kallade "nygamla hemmafruidealet".

"Några förebilder för mitt kommande yrkesliv såg jag inte framför mig, men jag var helt övertygad om att hemmafru skulle jag aldrig bli" (Siv, 2009).

Siv är en av de drygt 200 personer som delat med sig av sin livsberättelse till Arbetets museums minnesinsamling "Hushållsarbete och vardagsliv på 1950- och 1960-talen". Berättelserna – som mellan 2009-2011 har samlats in via upprop, skrivarcirklar och intervjuer – fördjupar och nyanserar vår kunskap om hur det vardagliga arbetet i hemmen kunde organiseras i praktiken och ger på samma gång inblick i den större samhällsberättelsen. I ett tidigare nummer av *Samdok-forum* (2011/2) har vi beskrivit våra metodologiska erfarenheter av projektet. I denna artikel ges ett smakprov från insamlingen, med sökarmålet riktat mot bilder av hemmafrun igår och idag.

Bilder av hemmafrun

De senaste åren har begrepp som "den nya tanten", "den nygamla hemmafrun" och "cupcaketrenden" blivit allt vanligare i samhällsdebatten. Begreppen syftar på dagens unga kvinnors stora intresse för hemmet förenat med ett vurmande för femtiotalet. Exempel på trenden som ofta lyfts fram är det stora antalet livsstilsmagasin och kokböcker som framhäver epokens hemideal, femtiotalsnostalgiska och/eller hemmafruidylliserande tv-serier samt inte minst de bloggar där unga kvinnor skriver om traditionella hemmateman och utbyter husmoderstips. Ibland används statistiska undersökningar som en form av bevis för att den nya generationens mammor i allt högre utsträckning föredrar att vara hemma. Trots att undersökningarna kan vara vetenskapligt omtvistade ägnas de ofta stor uppmärksamhet i media, vilket visar att temat engagerar.

Precis som det "nygamla hemmafruidealet" väcker stort intresse förefaller hemmafrun vara ett

särskilt engagerande tema hos minnesinsamlingens bidragsgivare. Detta inspirerade oss att undersöka vad det är för typ av bilder av hemmafrun som förmedlas på bloggarna, i debatten och i museets minnesinsamling. Bilderna är ju samtliga skapade i en nutida kontext, men till skillnad från bloggarna baseras minnesinsamlingens berättelser även på personliga erfarenheter från 50- och 60-talen. Kanske kan det också föra oss närmare ett svar på frågan: varför väcker ämnet sådant engagemang?

Hemmafrun gör comeback?

Vi känner nog alla igen bilden av den leende hemmafrun i femtiotalsköket – hon med det välstrukna förklädet, perfekt upplagda håret och gyllenbruna brödet i ugnen. Denna typ av bilder förmedlade det normgivande idealet för folkhemmets kvinnor och har sedan dess kommit att bli en sinnebild för epoken. År 1950 nådde antalet hemmafruar rekordnivån 1 379 000, delvis som ett resultat av Hemmets forskningsinstituts arbete för att professionalisera och effektivisera yrket (Berner 1996:301). Då framställdes det höga antalet husmödrar som en framgångssymbol för välfärdsprojektet där alla, oavsett klass, skulle ha råd att ha ett fint och ordnat hem. Men förändringarnas vindar var på väg. Sextiotalet var decenniet då hemmafruns status som politiskt ideal allt mer miste sin kraft och många kvinnor lämnade hemmet för yrkeslivet. Idag, femtio år senare, har bilden av folkhemmets hemmafru gjort comeback. Hennes hemgjorda sylt och stickningar syns lite överallt, inte minst i bloggofären. Nedanstående citat är hämtat från den omtalade bloggen "Underbara Clara".

"Jag tycker att det är så himla viktigt att mat både är gott och vackert och gör gärna lite extra pyssel för att det ska bli så. Det räcker med små saker, de gör stor skillnad. Som att hålla

Fotot, som är hämtat från en av insamlingens berättelser, visar en julbasar från 1956, arrangerad av en husmodersförening. Foto Knut Johanson.

mjölk från en flaska istället för en tetra" (Clara Lidström, Underbara Clara 2011-10-19).

Lidströms inlägg återspeglar på sätt och vis essensen i vad dessa bloggar förmedlar, nämligen en *autentisk livsstil* där *skönheten i vardagens bestyr* står i centrum – detta oavsett om det handlar om till exempel ekologisk matlagning, bakning, handarbete eller inredning i retro- eller lantlig stil. Givetvis är det inte helt oproblematiskt att tala om en trend och "dessa bloggar" eftersom det riskerar att reproducera en förenklad bild av ett fenomen som förmodligen rymmer flera subkulturer, alltifrån miljöradikalism till ren femtiotalsvurm. Men då det är den förenklade versionen som ofta lyfts fram i debatten benämns trenden fortsättningsvis i singular.

Omtvistat återvändande

"Varför har dessa unga kvinnor slutat drömma om den stora världen och istället vänt sig inåt, mot den lilla världen – det vill säga hemmet?" (Lisa Bjurwald, Dagens Nyheter 2011-02-17).

Många har försökt avkoda hemmatrenden. Snedfördelad föräldrapenning, en allt mer familjeorienterad politik, en orolig och stressig omvärld samt en ökad miljömedvetenhet är några vanliga analyser. En

omdebatterad fråga är hur trenden ska förstås utifrån ett genusperspektiv – som en feministisk backlash eller som ett uttryck för en andra feminismens våg? Vilka kvinnor har egentligen tid, råd och möjlighet att ägna dagarna åt att stryka gardiner och göra sylt, frågar sig en del. I ett debattinlägg kallar journalisten Lisa Magnusson bloggarna för "provocerande historielösa", då hon anser att romantiserandet av hemmafrurollen förolämpar både feminister och hemmafruar: "... de riktiga hemmafruarna på femtiotalet levde inte i en tvättmedelslyckligt chick och tjusig tillvaro" (Aftonbladet 2010-10-27).

Inlägget fick både med- och mothåll på de efterföljande diskussionstrådarna på webben. Somliga frågade sig varför kvinnors kreativitet ständigt ska ifrågasättas medan männens "nörderi" passerar obemärkt förbi. En del protesterade mot idén om att bloggarna skulle vilja återgå till tidens kvinnoideal. I en intervju för Aftonbladet (2009-10-11) beskriver bloggaren Clara Lidström den moderna hemmafrun som en självständig kvinna med skinn på näsan: "Hon kan både sy i en knapp, slakta en kalv och starta en bil". Här blir femtiotalets hemmafru en symbol för positiva egenskaper såsom hushållskunskap, självständighet och kreativitet – att baka och sylta framställs snarare som en feministisk handling än som det motsatta. Ytterligare ett förhållningssätt

Ett femtiotalinspirerat kök redo för cupcakebakning. Foto Louise Hietanen, <http://louisevitadrommar.blogspot.com>

till, och försvar av, bloggarna ger signaturen Malin uttryck för på en diskussionstråd:

"Onödigt att hänga upp sig på att man valt hemmafru-idealet från 50-talet (för det är ju IDEALET från 50-talet, hon som fanns i alla reklamer, på just 50-talet, som man idag försöker 'leka')" (Aftonbladet 2010-10-29).

Malin ger här uttryck för ett selektivt förhållningssätt till historien där femtiotalsvurmandet blir en form av performance, en medveten lek med kulturella bilder och ideal. Enligt henne inspireras bloggarna av *idealtiderna* från femtiotalet med vetskapen om att detta var just tidens ideal och inte verklighet.

Insamlingens bilder

Men hur förhåller sig de kulturellt laddade bilderna som florerar i debatten till minnesinsamlingens berättelser, formulerade av personer med egna erfarenheter? Insamlingen ger en nyanserad bild av epoken och rymmer berättelser om allt från primitiva bostadsförhållanden, nyvunnen modern bostadsstandard, fattigdom och ekonomiskt beroende till solidaritet och gemenskap. Motstånd mot och försök att efterfölja de rådande, och över tid förändrade, hushållsidealen varvas om vartannat – ibland inom ramen för en och samma berättelse. Majoriteten av

insamlingens bidrag kommer från kvinnor, vilket skulle kunna tyda på att männen bortdefinierat sig själva som målgrupp för insamlingen på grund av dess tema.

Här ska jag fokusera på ett bidrag vars innehåll känns igen från flera av insamlingens berättelser och som på ett intressant sätt gestaltar samhällsutvecklingen på 50- och 60-talen. Berättelsen analyseras utifrån ett narrativt perspektiv, vilket i det här fallet innebär att vi intresserar oss för de meningsskapande bilder som den förmedlar. Att återgivandet av en dåtid görs under påverkan av en samtida kontext blir extra tydligt i några av insamlingens bidrag. Medan en del återger sin berättelse på ett ganska sakligt vis applicerar andra ett komparativt och ibland kritiskt perspektiv på sina erfarenheter. Sivs berättelse, som vi nu ska titta närmare på, placerar sig någonstans mitt emellan dessa ytterligheter.

Sivs berättelse

Siv föddes i början av 40-talet och växte upp med sin mamma och pappa i en liten stad i Sverige. Här följer ett utdrag ur hennes livsberättelse:

"Under hela min barndom var min mamma hemma, hon var en kreativ kvinna som trots den lilla familjen alltid hade händerna fulla med olika arbeten. (...) Min pappa ville

En symbolladdad bakelse. Foto Louise Hietanen, <http://louisevitadrommar.blogspot.com>

aldrig att min mamma skulle arbeta utanför hemmet och hon accepterade detta och jag tror också att hon njöt över att själv kunna fylla sina dagar med ett varierat innehåll av rutiner och skapande” (Siv, 2009).

När Siv beskriver sin mammas roll i hemmet gör hon det med ord som *njutning*, *kreativitet* och *skapande*. Om Sivs mamma faktiskt njöt av hushållsarbetet är givetvis omöjligt att veta, men det är inte otroligt eftersom rollen som hemmets expert hade fått en upphöjd status i folkhemmet. Insamlingen rymmer flera barndomsskildringar som likt Sivs beskriver hemmafruns kunskap, kreativitet och skaparkraft i hushållet. Dessa beskrivningar skulle kunna förstås som en slags upprättelse av hemmafrun genom att de tillskriver henne en självständighet som står oberoende från de samhälleliga omständigheterna.

När Siv blev äldre var hon till en början fast besluten om att aldrig bli hemmafru. Detta kom att ändras när hon senare träffade sin blivande man och drömmen om en storfamilj tog vid. Efter några år som hemmafru växte dock en stark längtan efter förändring. Siv beskriver hur hon var ”färdig” med hemmafrurollen och längtade efter att förvärvsarbeta, trots mannens ovilja. Hon skriver: ”... för mig som börjat ana andra livsvägar så kunde inget argument i världen hindra mig från att ta nästa steg.” I skildringen av upprottet

finns inget romantiskt skimmer över hemmafrurollen, snarare tvärtom; det var en roll hon ville bort ifrån. Berättelsen är laddad med handlingskraft och framtidsoptimism, vilket skulle kunna tyda på att beslutet har en identitetsskapande betydelse i hennes livsberättelse. Sivs emancipationsberättelse känns igen från flera av insamlingens bidrag.

Friktion ...

Människan har i alla tider inspirerats av sin historia. Varför väcker då återvändandet till 50-talet sådana diskussioner, till skillnad från fenomen så som exempelvis medeltidsveckan på Gotland? En förklaring till att de nutida idealen skapar så mycket debatt skulle kunna vara att det uppstår en friktion mellan de olika bilderna av 50-talets hemmafru. Vi har sett att det cirkulerar flera bilder av hemmafrun i debatten och i minnesinsamlingen, däribland den självständiga kvinnan med värdefull hushållskunskap, den ekonomiskt utsatta och hårt arbetande kvinnan samt den förnöjsamma kvinnan på reklamaffischerna. Att dessa bilder tycks bära på en stark kulturell laddning är kanske inte så märkligt eftersom 50-talet ligger så pass nära i tiden. Eftersom det fortfarande finns människor som kan berätta om hur det var att leva på 50-talet, såsom insamlingens bidragsgivare, förhindras en schablonisering av epoken. Detta till

skillnad från till exempel medeltiden till vilken det finns en tidsmässig och känslomässig distans.

Friktionen mellan bilderna kan exemplifieras genom bloggaren Clara Lidströms val av glasflaska framför tetrapack. Handlingen skulle kunna betraktas som en symbol för vad som idag betraktas som livskvalitet, nämligen tid och autenticitet. Men den skulle likväl kunna tolkas som ett förskönande av 50-talets hushållsarbete, då tetrapacken var en uppfinning som underlättade arbetet i hemmen. Här blir glasflaskan snarare en symbol för tiden *före* det moderna genombrottet, det vill säga *före* hushållsteknikens, konservernas och tetrapackens inträde i hemmen. När vi i nutid återvänder till det förflutna tycks de dåtida bilderna vara blandade i en salig röra. Och kanske är det just detta selektiva förhållningssätt till, och tolkning av, historien som ger upphov till debatt grundad på en rädsla inför att bilden av den lyckliga hemmafrun befasts, att kunskap om epoken går förlorad och att historien upprepas.

... och beröringspunkter

Som visats finns det även beröringspunkter mellan insamlingens skildringar av hemmafrun och bloggarnas försvar av sin livsstil, nämligen att kvinnans roll i hemmet beskrivs i termer av självständighet, kreativitet och skaparkraft. Människors ovilja att betraktas som passiva offer för samhällets maktstrukturer är givetvis inget nytt, även för folkhemmets kvinnor var det en angelägenhet att deras position i hemmet statushöjdes. Men för dem som bär på egna erfarenheter av epoken kan dagens syltande och saftande tolkas som en återgång till ett ideal som generationer kvinnor har arbetat sig ifrån. Att friktion kan uppstå när samtiden tolkas utifrån olika kontexter har forskaren Sherna Berger Gluck (2011) beskrivit på ett intressant vis. Enligt Gluck bidrog det nostalgiska skimret från 70-talets politiskt radikala oral history-rörelse till hennes tidigare skeptiska inställning till dagens forskning, som hon betraktade som uddlös och opolitisk. Mot bakgrund av detta förespråkar hon en ödmjukare inställning till att forskningens problemformuleringar ständigt förändras i takt med att nya generationer tar vid. Att

en och samma cupcake kan vara laddad med både feministiska och antifeministiska betydelser skulle alltså kunna förklaras med att den får sin betydelse i ljuset av olika referenspunkter.

Med andra ord, genom att undersöka beröringspunkter och friktioner mellan berättelser som är skapade utifrån olika referenspunkter kan kunskapen om samtida och historiska fenomen fördjupas, förenklingar av samhällsyttningar motverkas och intresset för vår historia öka.

Referenser

- Berner, Boel 1996. *Sakernas tillstånd: kön, klass, teknisk expertis*. Stockholm: Carlsson.
- Gluck, Sherna Berger 2011. "Has feminist oral history lost its radical/subversive edge?" I *Oral history* 2011(39):2.
- Övling, Johanna 2011, "Vad olika liv vi haft". I *Samdok-forum* 2011:2.

Publicerat på nätet

- Aftonbladet, (publicerad 2010-10-29) <http://blogg.aftonbladet.se/lisamagnusson/2010/10/kvinnor-och-kopkakor>
- Aftonbladet, (publicerad 2009-10-11) <http://www.aftonbladet.se/nyheter/article12047289.ab>
- Aftonbladet, (publicerad 2010-10-27) <http://www.aftonbladet.se/debatt/kronikorer/lisamagnusson/article12617746.ab>
- Dagens Nyheter, (publicerad 2011-02-17) <http://www.dn.se/ledare/signerat/en-atervandsgrand>
- Louises vita drömmar, (publicerad 2011-10-06) <http://louisevitadrommar.blogspot.com/search/label/K%C3%B6k>
- Louises vita drömmar, (publicerad 2011-05-28) <http://louisevitadrommar.blogspot.com/search/label/Cupcake%20och%20Bakelser>
- Underbara Clara, (publicerad 2011-10-19) <http://www.underbaraclaras.com/claras-recept/det-sitter-i-detaljerna/>

* * *

Johanna Övling är verksam vid Arbetets museum, johanna.oevling@arbetetsmuseum.se

17 dagböcker om att ta sig fram i Stockholm – Cultural Probes som forskningsmetod

Av Elin Franzén

Hur hittar man rätt i staden? När måste man gå hemifrån för att hinna fram i tid? Varför blir det inte som man planerat? Under sommaren och hösten 2011 har stockholmare med anknytning till söderförorten Farsta med omnejd deltagit i en etnografisk studie om vardagens resvanor. Genom metoden "Cultural probes" – specialutformade dokumentations-kit – har informanterna själva skapat ett material som ligger till grund för undersökningen om reseplanering.

Studien ingår i projektet TRACS (Travel planner for sustainable cities) vid Kungliga Tekniska Högskolan som har till syfte att utveckla reseplanerartjänster för smidigare och miljömässigt hållbarare resor. Den etnografiska delen i TRACS, Farsta-studien, är etnologen Åsa Nybloms licentiatprojekt vid avdelningen Centre for Sustainable Communications (CESC). Fältarbetet har genomförts i samarbete med Stockholms stadsmuseum där jag, som ingår i museets etnologigrupp, har medverkat. Genom samarbetet blir det insamlade materialet tillgängligt inte bara i licentiatavhandlingen utan även i stadsmuseets arkiv och på så sätt en samtidsdokumentation av vardagslivet i Stockholm.

Studiens syfte är att undersöka hur informanternas vardagliga resvanor ser ut; vilka resor de gör, varför de väljer vissa ressätt, hur planeringen av dessa resor går till och hur upplevelserna kring resorna ter sig. Vilka strategier finns för att hitta, komma fram i tid, välja färdstätt? Det långsiktiga syftet med TRACS, att förändra människors resvanor, förutsätter en kunskap om hur sådana förändringar går till. För att förstå hur resvanor kan förändras har vi särskilt fokuserat på hur informanterna på olika sätt *förändrat* eller *förändrar* resandet och planeringen av resorna. Vi definierade en rad förändringskategorier, det vill säga informantkategorier vars resvanor på olika vis nyligen förändrats. Exempel på kategorier som finns representerade i materialet är småbarnsföräldrar, ungdomar som efter avslutad gymnasieutbildning både flyttat och fått nya sysselsättningar, personer som under perioder haft sin vardag utomlands och fått ett förändrat perspektiv på hur det fungerar på hemmaplan, och nyblivna pensionärer med nya förutsättningar att disponera sin tid. Nitton personer har deltagit i studien. De flesta har Farsta, Hökarängen eller Gubbängen som hemort medan några reser till Farsta för att arbeta.

Cultural Probes

I denna artikel vill jag särskilt lyfta fram metoderna för fältarbetet. För att få inblick i informanternas resvardag valde vi att använda så kallade "cultural probes", kit innehållande olika föremål med vilka de själva dokumenterar något i sin vardag. Föremålen kan exempelvis vara dagböcker, kartor, engångskameror, i förväg frankerade och adresserade vykort – föremål som på kreativa sätt uppmuntrar till att berätta och dokumentera. I vårt fall ville vi få inblick i informanternas resor och planeringen kring dessa. Med resor menar vi resorna till och från arbetet eller skolan, ärenden, helgutflykter – alla tänkbara förflyttningar. Dock ej längre resor som knappast är att betrakta som "vardagsresor". Våra kit bestod av en resdagbok där en utvald dags förflyttningar skrevs ned samt en fotouppgift som fokuserade på upplevelser och val under resorna. Informanterna ägnade omkring en vecka åt de två uppgifterna, för att sedan återlämna kitet. Den nedskrivna reseberättelsen och fotografierna utgjorde sedan en del i vårt underlag när vi åter träffade respektive person för en intervju. Vi ställde då, utöver frågor kring dagboken och fotografierna, även frågor om hur resvanorna förändrats, hur dessa såg ut under personens uppväxt och tankar om hur hon eller han tror sig komma att resa längre fram i tiden.

Etnografisk pappersverkstad

Vi tittade inledningsvis på hur man använt cultural probes i andra projekt och hur de har utformats. Vi förstod att formen är av stor betydelse, dels att kiten är skräddarsydd för sitt syfte men också att de genom sin design väcker nyfikenhet och kreativitet hos användaren. Det ska vara spännande att få ett kit i handen och upptäcka vad som finns inuti. I stället för att själva ge informanterna instruktioner för hur kitet är tänkt att användas ska pedagogiska sådana

finnas i kitet tillsammans med föremålen. Allt som behövs för att ta sig an uppgifterna ska finnas däri.

Materialen tyckte vi var viktiga, att resdagboken skulle tillverkas av material som gav ett visst uttryck. Den skulle se professionell ut men inte masstillverkad, det skulle synas att tanke och arbete lagts ned i utformningen. Efter flera prototyper hittade vi en bra lösning (hur kiten *verkligen* fungerade skulle dock visa sig först när de överlämnats till informanterna) och tillverkningen kunde ta fart. Varje "verkstadspass" tog sin tid. I stället för att häftas samman syddes dagböckerna ihop, vilket blev ett tidskrävande moment, men med fint resultat. Medan vi sydde, klippte och limmade hann vi med långa diskussioner om studien och fältarbetet. Dagboken paketerades i en halvtransparent förslutbar plastficka tillsammans med ett usb-minne, ett kort med våra kontaktuppgifter och en penna. Innanför plastfickan låg de olika föremålen synliga, vilket förstärkte "kit-känslan".

En särskild resdag och fotograferade upplevelser

Den första uppgiften innebar att på dagboksuppslaget berätta om en utvald resdag; på uppslagets ena sida hur man i *förväg* tänkte sig att dagen i fråga skulle bli och på motsatt sida hur resdagen – nedskriven i efterhand – faktiskt blev. Genom dessa två moment kunde vi dels få se hur informanterna i förväg planerar sina resor och dels hur resorna gick till i praktiken med alla de omständigheter som kunde påverka planerna. Genom nästa uppgift, den fotografiska, ville vi komma åt mer subtila erfarenheter av resandet, sådant som påverkar *upplevelsen* av resorna och valen av res sätt. Informanterna ombads ta bilder när och var som helst under veckan utifrån uppgiftens två punkter (se bild) och här speglas den direkta interaktionen med platser vid specifika tillfällen, i jämförelse med den skriftliga uppgiftens reflekterande karaktär där resorna sammanfattades i för- och efterhand. Vad gäller utrustning kom de flesta att använda sin mobilkamera eller annan digitalkamera. Någon valde en engångskamera. De som fotograferade digitalt lagrade bildfilerna på usb-minnet som följde med kitet, varpå vi beställde papperskopior som vi sedan tog med till intervjun tillsammans med dagboken. Intervjun inleddes med att vi tittade på fotografierna och informanten berättade om tankarna bakom dessa, för att sedan gå vidare till den nedtecknade resdagen.

Hur löste då informanterna uppgifterna? Det har varit lika spännande varje gång ett kit lämnats tillbaka; att öppna det och läsa igenom dagboksberättelserna,

Informanterna fick var sitt kit för att själva dokumentera sina resvanor. Foto Elin Franzén, Stockholms stadsmuseum. Bilden är beskuren.

sticka usb-minnet i datorn och se vad bilderna föreställer. I vissa dagböcker har skrivutrymmet varit ganska väl utnyttjat med längre berättelser innehållande detaljer om stämning, tankar, väder och andra omständigheter, medan andra varit mer kortfattade och schematiska med exakta tidsangivelser för dagens

RESDAGBOKEN: före och efter

- Välj en dag inom den närmaste veckan som du vet ungefär hur den kommer att se ut. Gärna en dag när du gör några resor*. Notera datumet överst på dagbokssidan.
- Beskriv hur du tror att du kommer att resa den dagen: Vart ska du och varför? När? Hur tar du dig dit?

Beskriv samtidigt hur du tror att du kommer att planera dina resor: Kollar du i förväg hur du ska ta dig dit du ska? Hur gör du för att veta när du måste gå för att hinna? Varför väljer du att resa just på det sättet?

- När den bestämda dagen har passerat tar du fram dagboken igen och berättar på nästa sida **hur din resdag blev**. Tänk på samma frågor som du besvarade på den första dag bokssidan.

* Resor = de förflyttningar du gör: tar dig till arbetet, affären, fritidsaktiviteter m.m.

Uppgift 1: en resdag, före och efter.

FOTODAGBOKEN

Fotografera under veckan:

- sådant som **spelar roll för hur du väljer att resa till vardags**.
- sådant som **påverkar hur du upplever dina resor**.

Välj 4-6 bilder. Spara dem på medföljande USB-minne.

Uppgift 2: att fånga upplevelser längs resvägen.

Foto Elin Franzén, Stockholms stadsmuseum.

olika aktiviteter och resetapper. Resultaten av foto-uppgiften har också varierat. I vissa fall fann vi det förväntade antalet bilder på usb-minnet, medan det i andra fall innehöll färre eller långt fler bilder. Något som också blev tydligt under intervjuernas samtal kring bilderna var att de två punkterna på fotouppgiftskortet (se bild) ofta sammanföll när bilderna väl skulle tas – upplevelsen kan ju påverka valen under resan, och tvärtom. I flera fall sammanföll också fotografierna med dagboken och bilderna visade valda delar av den resdag som skrivits ned.

Kitets möjligheter och begränsningar

I skrivande stund har studiens sista intervjuer just genomförts och arbetet med att gå igenom materialet nyligen börjat för Åsa Nyblom på KTH. Det är därför svårt att redan nu formulera några slutsatser. Vad gäller metoden, vår tillämpning av cultural probes, vill jag dock lyfta fram några reflektioner som vi haft under fältarbetets gång. För varje återlämnat kit har vi blivit medvetna om såväl styrkor som svagheter i metoden. Studiens syfte är att undersöka dels hur resor går till och planeras, dels hur resvanor förändras. I resdagboken besvarades frågor som rör det tidigare, men för att få kunskap om förändring ägnade vi en del av intervjun åt att särskilt fånga upp detta. Även dagbokens uppgifter om resdagen och planeringen krävde fördjupning. Den skriftliga uppgiften innehöll flera delfrågor och informanternas nedtecknade berättelser behandlade sällan samtliga frågor.

Formatet, kalenderuppslaget, ger ett begränsat utrymme och antalet frågor är i förhållande till detta många. Istället har dagböckerna och bilderna fungerat som ett konkret underlag att utgå från vid intervjuerna. Informanterna har reflekterat över sitt beteende genom att dokumentera en dag och har på så vis kunnat utgå från något "verkligt", till skillnad från om vi vid en intervju bett dem att berätta hur en resdag brukar se ut. Det senare hade förmodligen resulterat i ett material som speglade informanternas *föreställningar* snarare än de faktiska händelserna och besluten. Att inför intervjuerna reflektera kring sina resvanor och planering, så som arbetet med kitets uppgifter inneburit, tror vi har varit till stor fördel. I många fall har berättelserna om vardagsresorna börjat redan när jag och informanten har hörts för att avtala tid att ses. Medvetenheten kring själva ämnet kan på så vis sägas ha ökat redan när det introducerades, ett par veckor innan intervjun skulle komma att äga rum.

Två av de nitton informanterna valde att delta enbart i intervjun. Vi har under fältarbetet konstaterat att

Vilka uppgifterna var avslöjades först när kitet öppnades.
Foto Elin Franzén, Stockholms stadsmuseum.

Bild ur en av resdagböckerna. I sällskap med Selma blir resorna roligare, många medresenärer börjar prata. Foto Inga-Britt Jonés.

cultural probes-metoden passar vissapersoner, medan andra föredrar muntligt berättande. Att fotografera innebär viss teknisk hantering, och kan för en del personer säkerligen förknippas med krav på konstnärlig talang. Bland dem som ville arbeta med kitet har vi mött nyfikenhet, entusiasm och ambitiösa prestationer, och för mig som inte använt denna metod tidigare har det varit ett inspirerande fältarbete där idéer har väckts inför framtida projekt. Cultural probes är ett spännande sätt att engagera informanterna – genom att själva vara med och skapa forskningsmaterialet blir delaktigheten större – och kan tillämpas i många olika sammanhang. I efterhand, med alla kiten återlämnade till KTH och Stadsmuseet och ett fältarbete erfarenhetsrikare, kan vi konstatera att det var värt alla timmarna med lim, nål och tråd.

* * *

Elin Franzén är etnolog vid Stockholms stadsmuseum,
elin.franzen@stockholm.se

Samtiden som problem

Av Roger Qvarsell

När jag som ung student hösten 1969 läste in litteraturen till en kurs om "Tidens och rummets filosofi" fick jag klart för mig att det lilla ordet "nu" representerar ett inte helt obetydligt filosofiskt problem. Det verkar som om detta vanliga ord inte har eller kan ha någon referens till verkligheten. "Nu" betecknar nämligen den punkt på tidsaxeln vid vilken framtiden blir dåtid, men nuet har i sig själv ingen utsträckning. Så snart vi uttalar ordet nu förvandlas det vi syftar på till historia, till ett då.

Något år senare övergav jag filosofin för idéhistorien och mötte då en helt annan syn på nuet. Våra historiskt inriktade kurser slutade nämligen med första världskrigets utbrott. Det var som allt det vi kallade det moderna inte tillhörde historien, utan var en del av nuet eller samtiden. Men första världskriget var ju våra mor- och farföräldrars tid och var för oss studenter i högsta grad historia. Möjligen kunde man i en del läroböcker hitta en avslutande och ganska banal betraktelse över "vår egen tid" utan någon som helst forskningsförankring. Efter lite klagande lyckades vi få igenom att tiden för de historiska studierna flyttades fram till andra världskriget, men sedan var det stopp. Motiveringen löd att historiker och idéhistoriker bara sysslar med "döingar", de levandes tid får samhällsvetarna ta hand om. Dessutom ansågs det besvärligt att forska på eller om människor som kunde säga emot och rent av hade en egen åsikt om sin historia.

Idag är situationen helt annorlunda. Samtidshistoria är en viktig del av historieforskningen. Att skriva historia om den senare delen av 1900-talet ses inte som särskilt märkligt och historiker måste tala om vad man syftar på när talar om "sekelskiftet" i bestämd form; det som inträffade för drygt tio eller för drygt hundra år sedan. Även det mycket näraliggande kan vara historia. Allt fler historiker skriver också vad som bara för några decennier sedan med visst förakt kallades för "baklängeshistoria", vilket betyder att man börjar med en beskrivning över ett nutida fenomen för att sedan nysta upp dess historia. Ofta är det hermeneutikens betoning av samspelet mellan historikern och historien, ibland inspirationen från Foucaults syn på historievetenskapen som ligger

bakom detta sätt att i mycket konkret bemärkelse vända på den historiska berättelsen.

Samtiden är historisk

För min egen del var det läsningen av den italienske historiefilosofen Benedetto Croce (som blev till en b-uppsats i idéhistoria 1972 som jag lyckligtvis slarvat bort) som fick mig att tänka om i synen på relationen mellan historien och samtiden. Hans klassiska formulering "all historia är samtida" speglade det sena 1800-talets idealistiska historiesyn, men har fått en ny relevans genom konstruktivisternas påpekande att historien skapas genom våra egna berättelser. Själv ville jag nog komplettera Croce med en omvänd formulering och även hävda att "samtiden är historisk". Historien är påtagligt närvarande i både det sätt vi formar och hur vi upplever vår samtid. Utan historien skulle vi inte veta vad vi skulle tänka och tycka om samtiden. Vi kategoriserar, förklarar och värderar alltid en viss tid med hjälp av vad vi tror oss veta om det förgångna. Historien är inte bara en samling berättelser, den är en del av vårt sätt att tänka. Det är rimligen inte en slump att den snabba utvecklingen inom kognitionsvetenskapen även börjat tillskrivas en viss historievetenskaplig relevans.

Men samtiden behöver inte bara vara en utgångspunkt för de historiska studierna utan kan även vara det direkta studieobjektet. Problemet är dock att det inte är så enkelt att reda ut vad samtid egentligen är för något. Precis som nuet i mina gamla filosofiböcker var något i högsta grad obeständigt så är "samtiden" det för en historiker. På 1970-talet var "efterkrigstiden" ett vanligt namn på samtiden, att denna epok var på väg mot sitt slut var man naturligtvis ännu inte medveten om. Man kan ha olika åsikter om när efterkrigstiden tog slut, men Berlinmurens fall 1989 brukar uppfattas som det definitiva slutet. Även om vi har svårt att sätta en etikett på de båda senaste decenniernas samhälle så är kanske den förändrade världsordningen efter detta magiska år något som definierar samtiden i historiskt hänseende. Om framtidens historiker kommer att hålla med om en sådan periodisering återstår dock att se.

I mer vardaglig eller om man så vill etnologisk bemärkelse är det kanske mer rättvisande att tala om samtiden som den tid vi själva har upplevt. En mansålder var ett vanligt tidsmått när muntliga berättelser var viktigare än skriftliga dokument, eftersom det var så stor skillnad mellan det man själv upplevt och det de äldre hade berättat. Men för mig som växte upp på landsbygden under 1950-talet är det svårt att se en tid med hästskjutsar, opastöriserad mjölk och stränga krav på att sluta leka och ta av mössan när kyrkoherden råkade gå förbi som en del av vår samtid. Detta tillhör utan tvekan historien. Kanske går faktiskt tiden allt fortare eller så är har ett människoliv blivit längre så att en mansålder mycket väl kan sträcka sig långt utöver vad vi rimligen kan mena med vår egen samtid.

Analytiskt begrepp

Samtid kan också vara ett analytiskt begrepp. Våra bibliotek innehåller ett stort antal böcker som heter något i stil med; Linné och hans tid, Selma Lagerlöf och samtidens litteratur eller Karl Vennberg och 40-talet. Vi är alla barn av vår tid, säger vi i vardagslag och återger då upplysningstidens pedagogiska människo-uppfattning som antar att vi helt och fullt formas av erfarenheter och läromästare. Kort sagt av vår samtid. För den historiskt intresserade blir det då en uppgift att kartlägga denna samtid för att på det sättet förstå den enskilda människan, kanske rent av förklara hennes göranden och låtanden. Kontextualisering blir då den viktigaste historievetenskapliga metoden, näst efter den rena källanalysen. Problemet är att kontextualisering inte är en metod som kan läras genom en handbok, utan istället förutsätter att den enskilda forskaren är väl inläst på alla aspekter av den aktuella "samtiden". När det gäller andras samtid är detta kanske självklart, men hur vi ska få tillräcklig kunskap om vår egen samtid är mer problematiskt eftersom studieobjektet och kontexten ofta blandas samman. Vi kan också alltför ofta drabbas av föreställningen att det räcker med våra personliga erfarenheter för att vi ska förstå samtiden. Vid nästan alla seminarier om 50-, 60- eller 70-talens historia som jag deltagit i så har någon eller några av de äldre deltagarna utan att tveka använt sina personliga minnesbilder av ämnet ifråga som utgångspunkt för analytiska eller vetenskapliga kommentarer. Gränsdragningen mellan så kallade vittnesseminarier som är tänkta att leda till nytt källmaterial och vetenskapliga seminarier är ibland flytande.

Vad säger då den historiska vetenskapen om det som särskilt utmärker vår egen tid? Man brukar ibland

säga att glömska är ett villkor för att man ska kunna skriva historia. Om vi visste allt som hände, tänktes och sades under en viss tid skulle vi aldrig kunna skriva dess historia. Vi skulle drunkna i detaljer eller inte se skogen för alla träd. Kanske gäller detsamma vår bild av samtiden. Vi har inte hunnit glömma, utan vet för mycket. Därmed kan vi inte strukturera och abstrahera, vilket betyder att vi inte kan skriva samtidens historia. En konsekvens av detta är att vi ofta beskriver vår egen tid med hjälp av kategorier vi själva uppfattar som föråldrade. Ett prefix får då markera att allt är föränderligt. Senmodernitet eller postmodernitet, senkapitalism eller postkapitalism, postindustrialism, posthumanism, postfeminism för att bara nämna några allmänna eller mer speciella varianter på denna prefixsjuka. När man försöker sätta ett mer unikt namn på tiden, som nätverkssamhälle eller den digitala tidsåldern, så brukar kritikerna hävda att det dessa benämningar syftar på alltför tillfälliga fenomen för att kunna fånga det storslagna i "vår egen tid". För det tillhör problemen med "samtiden" att vi liksom alla våra föregångare uppfattar den som mycket speciell, fylld av snabba och genomgripande förändringar. Att mänskligheten i alla tider verkar ha trott sig leva om inte i den yttersta av tider, så i en föränderlig, dynamisk och svårbegriplig tid jämfört med hur stillastående och enkelt allt var "förr".

Förr betyder nu

Många historiker uppfattar ordet förr som enorrör, ett ord som är omöjligt att använda. Men kanske är det så att "förr" inte syftar på någon speciell historisk epok, utan får sin innebörd och funktion genom att det innefattar motsatsen till det sagespersonen uppfattar som nu. Om någon säger att "förr levde människorna i samklang med naturen", menar vederbörande helt enkelt att "nu gör vi inte det". "Förr var fattigvården kränkande och förnedrande" betyder egentligen "dagens socialvård baseras på rättigheter och respekt för den enskilde". Skulle man samla alla uttalande om hur det var "förr" som yttrades under till exempel ett år så skulle man få ett utmärkt empiriskt material för att studera hur människor idag uppfattar sin samtid. Förr är inte en historisk term, utan får sin betydelse genom att vi talar om samtiden med hjälp av våra föreställningar om det förflutna.

Som idéhistoriker har man till uppgift att hålla åtminstone en del av mänsklighetens kända och dokumenterade tänkande under de senaste drygt tjugofem seklen i bakhuvudet. Det är då ofrånkomligt att man slås av hur mycket av det som idag sägs i såväl vardagliga som vetenskapliga sammanhang som

baseras på, utgår från, motsäger eller varierar sådant som sagts många gånger tidigare. Matematikern och filosofen Alfred North Whiteheads klassiska formulering att den västerländska filosofins historia bara är en samling fotnoter till Platon kan kanske generaliseras till att vi alla genom vårt beroende av språk, kulturtraditioner och vetenskapliga förhållningssätt måste tänka i åtminstone likartade banor som våra förfäder och föregångare. Det verkar som om vi bär en stor del av vår kulturhistoria inom oss, eftersom den har format vårt sätt att tänka och kanske rent av vårt sätt att uppleva verkligheten. En kognitionsvetare skulle säga att detta beror på att vår verklighetsuppfattning är en del av vår natur som homo sapiens och därmed transhistorisk, medan kulturforskaren beskriver detta som en gemensam erfarenhet, förmedlad genom språk, begrepp, traditioner och institutioner. Kognitionsvetaren betonar stabilitet, kulturhistorikern förändring, men för båda är historien och den historiska erfarenheten en del av det vi uppfattar som oss själva och vår egen tid.

Samtiden är historisk också i den bemärkelsen att vi bara kan ställa frågor om vad samtiden är med hjälp av vår erfarenhet eller inlärd föreställning om vad som är viktigt för att förstå en viss tid. De frågor man ställer är alltid den grundläggande förutsättningen för vilka svar man kan ge. På samma sätt konstrueras framtidens bilder av den nuvarande samtiden av minnesinstitutionernas insamlings-, bevarande- och gallringsprogram. Vi formar vår historia på samma sätt som den som på ålderns höst sorterar bort känsliga brev och fotografier som man inte vill att efterlevande anhängare ska få se. Att välja ut vad som ska bevaras innebär även att fatta beslut om vad som ska glömmas bort. Genom strävan att förstå vår samtid försöker vi styra framtidens bilder av oss själva och vår egen tid. Den historiska glömskan har transformerats till aktiv styrning av vår samtidsbild. Om detta betyder att framtidens historiker kommer att ha tillgång till ett bättre historiskt källmaterial än vi själva är dock omöjligt att avgöra.

Nutidsbruk

Inom kulturarvsvetenskapen är det numera något av en självklarhet att historien och de historiska minnesmärkena skapas i och med hjälp av vår egen samtids ideal och behov. Framtidsvetenskapen har samma hjälplösa bundenhet till vår egen tid. Ibland ses framtiden med dystopiska glasögon och då är det som regel något aktuellt missförhållande som författaren vill peka på. De utopiska framtidsbilderna har omvänt,

men på samma sätt, sin utgångspunkt i någon tendens man vill förstärka. Och de allra mest fantasilösa forskarna försöker förutse framtiden genom att extrapolera några statistiska kurvors krumbukter under den närmast förflutna dåtiden. På samma sätt som man kan tala om historiebruk och framtidsbruk skulle man kunna tala om ett nutidsbruk som styr och formar förutsättningarna för såväl historie- som framtidsforskningen. Vi vill så gärna tro att vi vet vad vår samtid är för något, men det finns mycket som talar för att vi i själva verket inte vet mer om denna än om många historiska epoker. Kanske låter vi våra fördomar och schablonuppfattningar vara vår tolkningsram för det historiska och det framtida. Om samtiden är historisk som jag tidigare gjort gällande måste det betyda att vår samtid måste studeras med historievetenskapliga utgångspunkter. Samhällsvetenskapen är i det avseendet ett hjälpmedel, men kan inte ensamt förse oss med historisk samtidskunskap. Medan samtidshistorien studerar den näraliggande eller nästan näraliggande historien är samtidskunskapens uppgift att försöka fånga innebörden av det vi kallar nu eller vår egen tid. Att denna bild av det närvarande är en föreställd verklighet är alldeles uppenbart. Nuet kanske är ett namn på vår kollektiva identitet, vår torftigt hopsnickrade självbild. I all sin ofullkomlighet är det vår bild av nuet som styr vår bild av såväl historien som framtiden. Kanske Benedetto Croce hade rätt trots allt; historien är samtida, liksom framtiden. Det flyktiga nuet och den svårfångade samtiden är vår värld.

Roger Qvarsell är professor vid Tema Q, Linköpings universitet, och ledamot av Nordiska museets och Samdoks forskningsråd, roger.qvarsell@liu.se

Poolen för Hemliv och fritid

Samdok i våra hjärtan – etnologisk kunskapsutveckling och nätverk

Samdok är det nätverk som ger inspiration, erfarenhetsutbyten, kunskapsutveckling och kontakter med hela museisverige för oss som arbetar med etnologiska undersökningar och insamling och med museernas samlingar. På poolmöten, seminarier och Samdoks höstmöten har vi fått inblickar i nya etnologiska metoder, aktuell forskning, pågående och kommande projekt samt smakprov på vad som är på gång internationellt. Allt detta omsätter vi i verksamheterna på våra respektive museer.

Projekten till vilka vi har tagit våra insikter och erfarenheter från diskussionerna i Samdok är många. Samtalen kring de gemensamma frågorna inom våra verksamhetsområden och som berör alla kulturhistoriska museer leder till nyskapande vid den egna institutionen. Ett sådant exempel är samverkan i Varselprojektet 2009-2010 – om varsel och arbetslöshet i lågkonjunkturs Sverige. Inom Samdoks nätverk kunde vi genomföra dokumentationer i olika delar av landet och utifrån känsliga frågeställningar. Utställningarna i detta projekt var nyskapande på många sätt, med gemensamma produktioner och varierande utställningskoncept. Från poolen för Hemliv och fritid medverkade Landskrona museum, Västerbottens museum och Bohuslän museum.

Ett annat exempel på en givande samverkan är det pågående projektet kring förändrade äldre fritids- och pensionatmiljöer, där flera medlemsmuseer i poolen arbetar gemensamt. Härigenom har vi fått lärorika och viktiga fakta om förändringstrycket i äldre fritidslandskap och hur vi kan arbeta för att värna och bevara detta värdefulla kulturarv i landskap som Bohuslän, Gotland, Jämtland och Härjedalen. Att arbeta med ett jämförande perspektiv från olika orter ger en fördjupad dokumentation och en djupare kunskap om förändrade fritidsvanor i samtiden. Detta perspektiv kan ge mer än ett regionalt intresse; temat får ett nationellt intresse.

Flera medlemmar från mindre museer säger också att det är just genom dessa samarbetsprojekt i nätverket och inom poolerna som man får möjlighet att arbeta med etnologiska undersökningar. Något de annars inte hinner eller har råd med i vardagen.

Inom poolen för Hemliv och fritid har genom åren många intressanta och spännande dokumentationer kommit till stånd inom ett brett spektrum av ämnes-

Anslagstavla vid Grebbestads camping Fjorden i juni 2011, från fältseminarium i poolen för Hemliv och fritid. Foto Asta Burvall, Skellefteå museum.

områden, alltifrån ett ungdomsprojekt vid Sörmlands museum, det omfattande projektet "Dödens riter och platser", dokumentation av damfotbollslaget UIK vid Västerbottens museum till dokumentation av 1970-talets dagis på Jamtli. På Gotlands museum dokumenterades t.ex. ett kulturrenservat med jordbruk och hushållsarbetet, liksom medeltidsfestivalen i Visby; Dalarnas museum har dokumenterat matkultur och Bohuslän museum har utfört dokumentationer kring Västskustsommaren med barnkolonier och av maritima teman. Vid Nordiska museet har en dokumentation av plast genomförts och ett spännande projekt kring skolslöjd. Detta är några exempel på arbeten utförda av poolens medlemsmuseer under senare år. En del av dokumentationerna har genomförts som kortare fältseminarier med flera deltagare, som t.ex. en IKEA-studie. Göteborgs Stadsmuseum medverkade i dokumentation av TV-sändningarna av Melodifestivalen, med hela medieuppbådet och den omfattande organisationen av logistik och artister. Att vara mer än ett museum i ett nätverk kan då ha sina stora fördelar. Ett annat tema som museerna i poolen prövade 2008 var dokumentationer baserade på material från Internet. Vi diskuterade olika typer av bloggar och barns användning av kommunikation på nätet och hur detta kan dokumenteras. Skellefteå museum hade redan påbörjat temat genom en insamling och studie av e-postbilagor.

Fördelarna att vara med i Samdok har varit mångfaldiga. Att som dokumenterande etnologer inte sitta som "isolerade öar" på många olika museer, utan att kunna samarbeta i ett nätverk av ämneskunniga. Att utifrån en etnologisk horisont diskutera vilka undersökningar och vilken kunskapsutveckling som är viktig för museernas framtida brukare. Vad borde jag jobba med; hur ska jag tänka? Vad är en dokumentation egentligen? Detta är metodologiska frågor som är nog så viktiga för att ett intressant kulturhistoriskt material ska kunna samlas in för publikationer,

framtida forskning, program eller utställningar. Att skapa ett kontaktnät där man kan utbyta idéer och halvt tänkta tankar och ett nätverk för ett kunskapsutbyte med aktuell forskning. Finns det t.ex. någon annan som har jobbat med festivaler, som dokumentationen av Trästocksfestivalen i Skellefteå, och hur gjorde de i så fall?

Samdoks höstmöten ger god "input" till våra dagliga verksamheter hemmavid. Spännande och varierande föreläsningar och diskussioner ger en chans att diskutera det man hört. Höstmötena är som vitamininjektioner! Varje gång man kommit hem efter ett seminarium har man varit fylld av energi och arbetsglädje! De teman som har valts för höstmötena och andra av Samdok seminarier visar också den kunskaps- och metodutveckling som de etnologiska undersökningarna har genomgått. "Återvändande som metod och möjlighet" var årets tema och andra teman som har varit aktuella tidigare år är exempelvis dialogiska metoder vid etnologiska dokumentationer. Att arbeta i dialog med museernas publik är metoder som politiker i museistyrelser och kultur nämnder efterlyser! Och där vi har bra arbetsmetoder att använda och som vi har vidareutvecklat inom Samdoks museinätverk.

Poolen för Hemliv och fritid har sitt vårmöte 2012 inbokat och kommer att arbeta vidare i framtida samarbeten kring etnologiska undersökningar, insamlingar och samtidsfrågor i samlingarna. Med det stora stöd som nätverket har och den entusiasm som vi upplevde för Samdoks framtid på höstmötet i november 2011, ser vi med tillförsikt på kommande års verksamhet. Med en drivande organisation som efterträdare till Samdoksekretariatet, där vi kan arbeta vidare med teoretiska frågor och genom praktiskt genomförande av en etnologisk och samtida dokumentations- och insamlingsverksamhet vid museerna, så kommer Samdok att leva vidare på ett gott sätt!

Christine Fredriksen, Bohusläns museum; Åsa Stenström, Västerbottens museum; Asta Burvall, Skellefteå museum; christine.fredriksen@vgregion.se; asa.stenstrom@vbm.se; asta.burvall@skellefteamuseum.se

Kulturmötesgruppen

Hembygd som gränsproblem

Den 29–30 november stod Mångkulturellt centrum värd för den första träffen med Interkulturella och Mångkulturella centra i Europa. Bakom initiativet att

mötas stod Europarådet och nätverket Intercultural Cities (ICC). ICC är den organiserade fortsättningen av Europarådets initiativ att lyfta fram betydelsen av kommunikation och dialog mellan människor i dagens Europa. Innan ICC fanns på plats skedde det under "The Year of Intercultural Dialogue" då Sverige mötte upp genom att ge Kulturdepartementet uppgiften att skapa ett projekt. Resultatet blev paraplyet "Home not Home", med flera inblandade. Bakgrunden till Europarådets engagemang går tillbaka till händelserna kring 11 september. Ladda gärna ned deras vitbok – ett av de bättre dokument som skrivits om betydelsen av att arbeta klokt med kulturell mångfald överhuvudtaget.

Det blev en bred uppslutning av verksamheter i Botkyrka som i korthet hade en hel del gemensamt. Extremhögers ökad inflytande, förekomsten av diskriminering, bristen på resurser, behovet av samhällsplanering för att få bukt på segregation. Utanförskapets ödesdigra effekter för individer och samhälle samt ungdomsarbetslöshet stack ut som teman. Men det fanns också en gemensam syn på konsten och kulturens viktiga betydelse för att nå människor och skapa tillit till samhällets förmåga att ge plats. Identitetsfrågor och exkluderande strukturer i det europeiska samhället är påtagligt högt placerade på agendan för hur dessa centra arbetar.

De perspektiv som Kulturmötesgruppen befunnit sig i under lång tid är mer relevanta än någonsin tidigare. Det är påtagligt hur implosionen av människor från den tredje världen tagit plats i den första världen. Nära relationer utvecklas numera över stora avstånd och det innebär att varje hembygd blivit ett gränsproblem. Vad ingår och vad ingår inte? Hur öppna är vi för att se den samtida kulturproduktionen av t.ex. svenskhetens olika former? De centra som samlades på Mångkulturellt centrum skissar på en idé att göra varsin mindre utställning om synen på demokrati. Utställningen ska produceras tillsammans med migranter och minoriteter på respektive centra. Resultatet diskuteras vid en kommande träff på temat demokratins tillstånd i Europa.

Jag vill avsluta med en reflektion, inspirerad av historikern Neal Ascherson. Han talar om en slags historiens hetta som smält ihop och vikt in folken i varandras sprickbildningar till oförutsägbara formationer och räfflor. Varje urban plats (i Sverige lever 85% i städer) uppvisar ett slags ådring av olika folk. Det är poetiskt sagt men det är också en realitet som vi kan välja att se bort från. Om vi som kulturinstitutioner och museer gör det marginaliserar vi oss från den samtida förståelsen av kulturella

uttryck som sätter avtrycken för morgondagens kulturhistoria. Låt oss bli mer nyfikna helt enkelt! Osäker? Tittadågårna i skriften "Osmos – inkluderingsprocesser i kulturlivet" (www.mkc.botkyrka.se).

*Leif Magnusson, Mångkulturellt centrum (tidigare ordförande i Kulturmötesgruppen),
leif.magnusson@mkc.botkyrka.se*

Poolen för Naturbruk

Museietnologers arbete

Med inspiration från de poolmöten vi haft några år tillbaka var det helt givet att ta tillfället i flykten och intervjua en biodlare, som "flög" förbi framför näsan på mig. Han heter Janne Westerlund och har satt upp nästan hundra kupor på olika ställen inom Bjurholms kommun. Janne berättar och förklarar hur bisamhällena fungerar. En ny värld öppnar sig. Många äldre markägare tog med glädje emot kupor på sina ägor; det fanns många odlade bin förr, särskilt runt krigsåren på 40-talet. Idag lever traditionen vidare med några få biodlare, numera även kvinnliga, vilket tidigare var sällsynt. Några av dagens biodlare har gått samman, ställer höga kvalitetskrav med egna etiketter på burkarna och lyckas sälja honungen till ett högt pris i butikerna, trots hård konkurrens av billigare sorter. Närodlat betingar som bekant ett högt värde idag. Till intervjuerna fogas en större fotodokumentation av museets fotograf Petter Engman. Här visas med all önskvärd tydlighet vikten av att ha en engagerad och kunnig fotograf med intresse för etnologi.

Västerbottens museum har flera etnologer och gruppen har nu funderingar på att fortsätta dokumentera lokalproducerade livsmedel, men i denna dokumentation söka det traditionella i kombination med det nya – dagens efterfrågan på lokalproducerat, influerat av nya kulturella impulser. Dessutom vill vi visa på dagens villkor för livsmedelsproducenter. Vi har också ett gyllene tillfälle att eventuellt samarbeta med den restaurang som finns på museiområdet. Där finns en duktig kock, Fredrik Andersson, som är intresserad av traditionell och nyskapande mat från lokala produkter. Detta är ett led i dagens museiutveckling mot upplevelseturism. På gott och på ont. Som etnologer vid museet vill vi värna om en genuin kunskapsuppbyggnad jämsides med förmedling till museets besökare.

I förra numret av *Samdok-forum* kunde vi läsa en

Foto Petter Engman, Västerbottens museum.

intressant poolspalt från poolen för Tillverkning och tjänster. Peter Du Rietz vid Tekniska museet tar upp viktiga frågor om etik i museernas dokumentationsarbete. Och som han så mycket riktigt påpekar är det frågor som mycket väl skulle lämpa sig för diskussion i Samdoks pooler. Med tanke på den utveckling vi står inför, då stödet från ett väl fungerande Samdoksekretariat dras in, måste vi på egna initiativ måna om att våra givande och konstruktiva möten fortsätter. Träffarna ska ge oss nya tankar och ny kunskap till arbetet vid respektive museum.

Vid Västerbottens museum arbetar etnologerna just nu med en policy och en tillhörande arbetsplan för etnologi. Vi arbetar med frågor som t.ex. vad betyder etnologin för Västerbottens museum? För pedagogiken? För konsten? För forskningsambitionerna? För utställningsverksamheten? osv. Dessutom diskuteras hur man på bästa sätt kan använda samlingarna ur etnologisk synvinkel. Vi blir också inspirerade av ovan nämnda poolspalt för att ytterligare diskutera etiska frågor för vårt arbete.

Västerbottens museum står inför ett omfattande omställningsarbete. Vi har turen att få större lokaler, ökade ekonomiska resurser och har ambitionen att samarbeta med fler externa parter. I detta arbete deltar vi etnologer i planeringen av nya utställningar och program, med tonvikt på kunskapsuppbyggnad och förhoppningsvis i en anda av etisk medvetenhet.

*Hillewi Wadensten, Västerbottens museum,
hillewi.wadensten@vbm.se*

Poolen för Samhälle och politik

Lumpen – identitet och materiella minnen

En 109 år lång epok fick sitt slut när den allmänna värnplikten avskaffades i fredstid den 1 juli 2010. Under denna epok har hundratusentals svenskar gjort lumpen, vilket gör den allmänna värnplikten till en central del av Sveriges 1900-talshistoria. Värnplikten är sammantvinnad med alla de stora modernitetsprojekten: demokratin, folkhemsbygget och mot slutet av seklet även jämställdheten. Lumpen har varit ett nationellt fostransprojekt, men också en unik arena för möten över klassgränser och mellan unga människor från olika delar av landet.

I Armémuseums samlingar finns idag uppskattningsvis 60 000 föremål som på olika sätt är kopplade till lumpen. Vi vet ofta vad de har använts till och hur, men många frågor har aldrig ställts, som till exempel: Hur luktade de nyputsade kängorna? Hur smakade maten som åts ur snuskburken? Hur kändes det att bära uniformen?

Behovet av att fördjupa kunskapen kring föremålen i våra samlingar i kombination med värnpliktens avskaffande blev upprinnelsen till de ansökningar om projektmedel som ställdes till Kulturrådet och Riksbankens jubileumsfond tidigare i år. Till vår stora glädje fick projektidén stort genomslag och sedan juni månad driver Armémuseum forskningsprojektet "Lumpen- identitet och materiell kultur" i samarbete med Flygvapenmuseum, Marinmuseum och Arbetets museum.

Det huvudsakliga syftet med projektet är att samla in och bevara minnen av lumpen kopplade till föremålen i våra samlingar. Projektet syftar också till att utveckla nya metoder att använda museiföremål för att dokumentera berättelser. Därför ska hela 2012 ägnas åt att testa nya metoder för minnesinsamling. I början av året anordnar vi en temadag på Armémuseum för insamling av lumparminnen. Vi planerar att annonsera i lokala medier och bjuda in alla som har minnen av lumpen i någon form till museet för att berätta om dem. Det kan vara t.ex. fotografier, dagböcker eller föremål av något slag. Syftet med insamlingsdagen är att testa möjligheten att dokumentera besökarnas berättelser enligt "löpande band-principen": När de har pratat med en intendent om det medhavda minnet och fått sin berättelse inspelad fortsätter de vidare till nästa station där de får träffa en fotograf som tar en professionell bild av minnet ifråga. Under insamlingsdagen kommer vi

Foto Sven Hörnell, Armémuseum.

dessutom att bjuda på mat och musik samt anordna specialvisningar med inriktning på värnplikten. Samma dag sker lanseringen av vår nya webbplats Lumpenminnen (www.lumpenminnen.se).

Huvudattraktionen på webbplatsen kommer att vara en enkät där besökarna kan berätta om sina minnen från värnpliktstiden. Vi kommer att ställa frågor kopplade till identitet och ritual samt sinnesupplevelser relaterade till ett antal utvalda föremål från samlingarna. Hur upplevde man att bära uniform? Hur räknade man ner till muck? Hur luktade det på luckan? Till hjälp med att utforma enkäten har vi haft en referensgrupp av forskare från Stockholms Universitet, Södertörns högskola, Uppsala Universitet och Lunds Universitet. Referensgruppens roll har varit att delta i metodologiska och teoretiska diskussioner kring enkätens uppläggning och innehåll. Samarbetet med universitetsvärlden har också möjliggjort att enkäten har utformats på ett sätt som ska säkerställa en högre vetenskaplig nivå på det material som sedan samlas in.

Utöver enkäten ska webbplatsen även rymma en blogg där vi kommer att publicera utvalda delar av enkätsvar för att uppmuntra besökarna att delta i diskussioner kring olika frågor: Är det bra att värnplikten är avskaffad? Är kvinnor och män lika dugliga soldater? Vilket klädesplagg visade sig mest användbart i det civila? På webbplatsen kommer det dessutom dyka upp mindre webbutställningar baserade på de berättelser och annat material som vi får in under projektets gång.

Under hela våren kommer vi att genomföra djupintervjuer med före detta värnpliktiga. Ambitionen är att genom intervjuerna kunna täcka in värnpliktsminnen hos nu levande personer från alla decennier mellan 1940–2010. En bärande idé med intervjuerna är att låta ett urval av föremål från samlingarna bilda utgångspunkt för samtal och reflektion. Att ta hjälp av det materiella minnet för att komma åt alla de

lukter, ljud och smaker som man kanske upplevde för väldigt länge sen. Vår förhoppning är att föremålen ska väcka minnen till liv som annars aldrig hade blivit dokumenterade.

De värnpliktsminnen från tiden 1901–1940 som inte längre finns kvar bland de nu levande planerar vi att fånga upp genom analyser av brev, dagböcker och fotografier från tiden. I Armémuseums arkiv finns en hel del spännande material som undersöks av en doktorand i historia som är knuten till projektet. Nästan varje vecka får vi dessutom in nya brevsamlingar, dagböcker och fotografier till museet med en stor variation av gripande, passionerade och ångestfyllda berättelser som alla läggs till den stora berättelsen om lumpen – en berättelse om Sverige.

Anna Fredholm, Armémuseum,
anna.fredholm@armemuseum.se

Poolen för Samiskt liv

Traditionell kunskap i världsarvet Laponia

Samisk traditionell kunskap är inte vetenskapssamhällets kunskap om samerna utan samernas egen traditionsbundna kunskap och deras erfarenheter om den omgivande miljön och dess påverkan på deras levnadsförhållanden (Utsi 2007). Det "traditionella" är inte kunskapens ålderdomlighet utan sättet på vilket den är tillägnad och använd: den baserar sig i stor utsträckning på iakttagelser som man gör redan som barn i och med att man följer med de vuxna och deltar i deras arbete.

Vår skola, när vi växte upp var att iaktta de vuxna. De var också väldigt noga med att lära barnen var man fick och inte fick vara. Bodde vi nära en sjö eller en älv lärde sig barnen att ha respekt och inte fara ut på dålig is. De äldre barnen såg efter de yngre och därmed uppfostrades man genom varandra. (Intervju med A M Blind)

1996 utsågs ett stort område i Jokkmokks och Gällivare kommuner till ett världsarv, Laponia. Det är ett av få världsarvsområden som aktivt nyttjas av ett urfolk. Grunderna för utnämningen var den storslagna naturen med ett rikt biologiskt liv och att det är ett kulturlandskap där den samiska kulturen och rennäringen fortfarande är levande. Området Laponia är 9 400 km² stort och uppbyggt kring fyra nationalparker och två naturreservat. Nio samebyar är i varierad utsträckning verksamma inom Laponia; Luokta-Mavas, Tuorpon, Jåhkågasska, Sirges, Unna

Åjttes föremålsarkiv besöks tillsammans med en av informanterna. Där videofilmas informanten då han berättar om olika föremål. Han tittar på olika tunnor och förklarar vad som är bättre eller sämre egenskaper med dessa. "När man tidigare förvarade renmjölk, getmjölk, fisk, hjortron och juobmo i kallkällan hade man dem i en gäggå, eller t.ex. i en rund träkagge, låsska. Är det en tät kagge så kan man också sätta ner fisk i kallkällan, antingen i en liten träkagge eller i en tunna, fiello." (Intervju med I Kuoljok.)
Foto Kajsa Kuoljok, Åjtte.

Čearus, Baste, Udtjá Sierrri samt Gällivare skogs-sameby (Mijá ednam 2000).

I Laponiaområdet finns spår av mänsklig aktivitet som går tillbaka till istiden. Det finns inte så många områden i världen, som trots att människor verkat i området under så lång tid, har så förhållandevis orörda naturmiljöer (Mulk 2000). Material som använts till byggnadsvirke är sådana som återgår snabbt till naturen och spåren av dem blir svåra att upptäcka för det otränade ögat. Världsarvet Laponia består både av ett materiellt arv, som getkåtor, torvkåtor, bodar, rengården, härdar och ett immateriellt kulturarv, som kunskapen om markerna, minnen och berättelser.

Projekt om markanvändning

Projektet "Traditionell ekologisk kunskap om markanvändning i Laponia" har syftat till att ge fördjupad kunskap om traditionellt brukande av markerna i detta världsarv. Projektet har dokumenterat kvinnors och mäns nyttjande av olika naturresurser som bär, skohö, slöjdmaterial, fiskesjöar etc.

Projektet startade som ett av pilotprojekten i "Det samiska initiativet". I uppdraget låg att ta fram metoder för att dokumentera samisk traditionell kunskap. Dokumentationen har skett med utgångspunkt från samisk kultur och terminologi och har inriktats på muntligt förmedlad kunskap – som från att ha varit allmän i större utsträckning blivit specialkunskaper som allt färre innehar.

Metod: intervjuer

Dokumentationen har skett genom intervjuer med samer som levt och verkat i Laponia. Den samiska kulturen har en enorm mångfald och rörlighet, olika sätt att nyttja naturen har samsats och överlappat varandra i generationer. Sätten att använda olika platser växlar beroende på olika faktorer, t.ex. om det är goda/dåliga år, personliga intressen eller utifrån vilken säsong på året det är. Det samiska samhället baseras på självhushållning i en kombination av näringar som renskötsel, jakt, fiske och insamling. I projektet har vi tagit fasta på detta, vilket ger olika kunskaper om ett och samma område.

Intervjuerna är gjorda både med kvinnor och män, äldre och yngre, då de rör sig i olika sfärer och bär på olika typer av kunskap. De inledande intervjuerna genomfördes i hemmet i Jokkmokk och varje informant intervjuades flera gånger. Frågelistan som upprättades fungerade som ett stöd och inte som ett styrande dokument. Intervjuerna var flexibla; informanterna har fått prata om det som de har intresse för eller arbetat mycket med. De har t.ex. talat om platser, som ett försommar- och sensommarviste. Exempel på frågor är: *Vad har dessa områden använts till (bärplockning – vilka bär?, skohöjämtnings, fiske – vilka fiskarter?), var aktiviteten genomförs, vem man gör det tillsammans med, vilken teknik som används och när på året det görs. Andra exempel på frågor är varför genomför man aktiviteten just där, vad är det för faktorer som gör att det är bra att bo där? Hur känner man till dessa platser, vilka har använt dessa områden (familjen, släkten, hela samebyn), har platsen förändrats, hur och varför?*

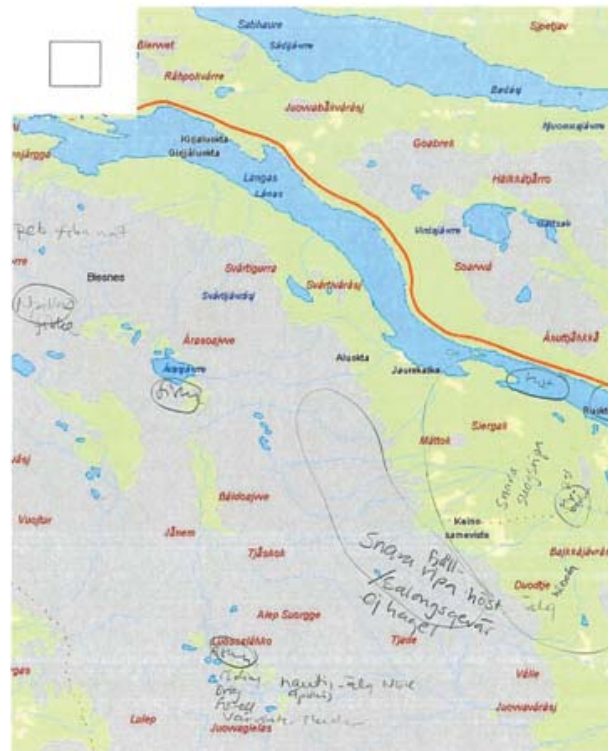
Platser och sysslor hör ofta ihop och olika sysslor har sina egna platser där kunskapen om sysslan förmedlats. Därför har vinternsintervjuer följts upp med intervjuer på olika platser under sommaren. Dokumentationerna har skett med tanke på informantens behov av information, insyn och delaktighet. Innan en intervju upplyste vi om projektets syfte, vilka vi är som jobbar med projektet, vad materialet förväntas användas till, förvaring av materialet samt att varje persons namn kommer att stå tillsammans med intervjuerna och att ingenting är konfidentiellt. Om informanten gav sitt godkännande spelades intervjun in. De transkriberade intervjuerna skickades till informanterna för att de skulle se resultatet och ha tillfälle att i efterhand kunna ändra på texten. Vid flera tillfällen har vi tillsammans gått igenom texten efteråt och gjort ändringar.

Metod: mapping

Information om områdena har även markerats på

Eniro kartor visar adresser & vägen till företag & personer

Sida 1

Det som dokumenteras blir en bild av sin tids bruk och tradition. Kartmarkeringar är individuella och kopplade till en persons aktiviteter. Samtidigt speglar markeringarna också kunskapen och tolkningen hos den som dokumenterar. Denna karta är en arbetskarta.

en karta, så kallad mapping, som tillsammans med intervjumaterialet bildar en kulturell karta över området Laponia. Informanterna får fritt ur minnet markera en plats eller ett område på kartan. Samma marker kan användas på olika sätt beroende på årstid och genom mapping-metoden är det lätt att åskådliggöra det varierande brukandet under året och över tiden. Områden nyttjas också av olika personer. Markeringarna på kartorna är kopplade till person, de är individuella och markeringarna som är gjorda är ganska svepande. Kartan i sig är inte det viktigaste materialet, utan det centrala är berättelserna kring de olika markeringarna. Genom de olika berättelserna knyts människor till platserna och på så sätt framträder bilden av ett område med rikt innehåll.

Samiska språket

Vidareföring av traditionell samisk kunskap har tidigare skett genom personliga erfarenheter. Den har inte varit nedskriven eller gått att läsa sig till. Språket är något av det centralaste vid överföring och bevarande av traditionell kunskap och samiskan är ett ordrikt språk. Projektet ligger till stor del inom Lulesamiskt område och därför har vi lagt vikt vid att ta fram Lulesamisk nomenklatur vad gäller olika marktyper och platser.

Namngivningen gäller inte bara för platser; andra

viktiga saker kan också få sitt namn, t.ex. djur som uppehållit sig en längre tid inom ett och samma område och som får ett personligt namn, eller naturfenomen såsom en årligt återkommande vind. Informanterna har förutom kunskapen om naturen även ett ordförråd som avspeglar den traditionella kunskapen. Under intervjuerna har de samiska termerna efterfrågats.

Att sprida kunskapen

Några teman har särskilt lyfts fram i utställningar med texter och bilder tillsammans med föremål ur museets föremålsarkiv. Utställningarna har handlat om *suojne* – skohö, om fisket i Lapponia, om *båsskå* – kvanne, om saltning och rökning av fisk samt olika sätt att förvara mat. Nytt material har regelbundet sammanställts och utställningarna har bytts ut med korta intervaller. I texterna används informanternas samiska termer. För att göra informationen lättillgänglig har vi producerat utställningshäften som besökarna har kunnat ta med sig hem. För en yngre publik – en viktig målgrupp – har vi givit ut boken "Samiska växter i Lapponia". Det som dokumenteras i detta projekt blir också kunskaper bevarade för framtiden på Åja – Åjtte arkiv och bibliotek med samlingar som rör fjällregionen och den samiska kulturen.

Referenser

- Lindahl, Karin och Teilus, Michael 2000. *Mijá ednam: samebyarnas Laponiaprogram*. Jokkmokk: Samebyarnas kansli.
- Mulk, Inga-Maria 2000. Lapponia. *Lapplands världsarv, ett natur- och kulturarv att förvaltas för framtiden*. Jokkmokk: Åjtte museum.
- Utsi, Per-Mikael 2007. *Traditionell kunskap och sedvänjor inom den samiska kulturen – relaterat till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald*. Kiruna: Sametinget, och Uppsala: Centrum för biologisk mångfald, /CBM:s skriftserie 18/.

Kajsa Kuoljok, Åjtte – Svenskt Fjäll- och Samemuseum, kajsa.kuoljok@ajtte.com

Poolen för Tillverkning och tjänster

Våga Europa!

Norrköpings stadsmuseum har i höst avslutat ytterligare ett EU-projekt, "Impulse 50+", ett Grundtvig partnerskapsprojekt, där resultatet blev en intervju-bok: *Hidden Stories – Female Life Paths across Europe*. Deltagarna i Impulse 50+ projektet var anställda på olika typer av utbildningsinstitutioner, som folkhögskolor och studieförbund, från sju länder: Sverige, Polen, Tyskland, Slovakien, Tjeckien, Österrike och Turkiet. I varje land intervjuades två generationer kvinnor. Deras livsberättelser presenteras i boken som är ett unikt dokument över hur europeiska kvinnors villkor har förändrats under femtio år.

Norrköpings stadsmuseum kunde bidra med expertis inom intervjuteknik och i de workshops vi var ansvariga för diskuterades olika infallsvinklar på självbiografiskt berättande.

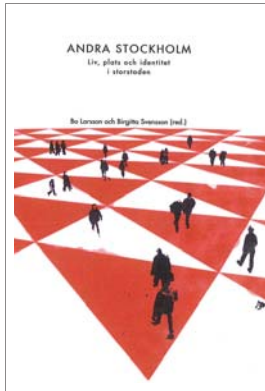
Museet har under de senaste åren deltagit i tre olika Grundtvigprojekt men ännu inte stött på något annat deltagande museum. Det är synd. Inom Grundtvig handlar alla olika projektnivåer om livslångt lärande och vuxenpedagogik och museer är mycket välkomna att söka. Möjligheten att skapa europeiska nätverk, vidga sina erfarenheter och stärka sitt självförtroende är mycket påtagliga resultat av att personalen på Norrköpings stadsmuseum fått möjlighet både att resa ut i Europa på workshops, och att stå som värd för möten i Norrköping.

Min erfarenhet är att EU-projekt ibland möts med misstänksamhet. Är inte ansökan väldigt krånglig? Är det inte mycket jobb för ingenting? Visserligen vägde vår senaste Partnerskapsansökan 1,3 kg, men när man satt sig in i de olika delarna är det mindre jobb än man tror vid första anblicken. Och visst kan en del möten verka förvirrande när olika språk blandas i en kakafoni som överröstar tolkarnas mumlande. Men som duktig, målinriktad svensk kan det vara nyttigt att släppa på kontrollen och låta saker och ting bara ske. Tror vi på europatanken är arbete i EU-projekt ett fantastiskt sätt att få perspektiv både på sig själv och på svenskhet.

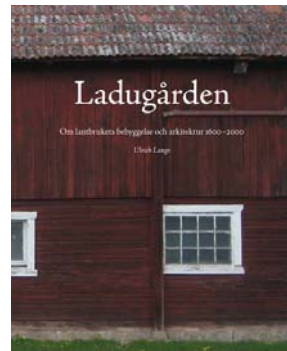
**Läs mera om Grundtvigprojekt på
www.programkontoret.se**

*Anette Kindahl, Norrköpings stadsmuseum,
anette.kindahl@norrkoping.se*

Nya publikationer

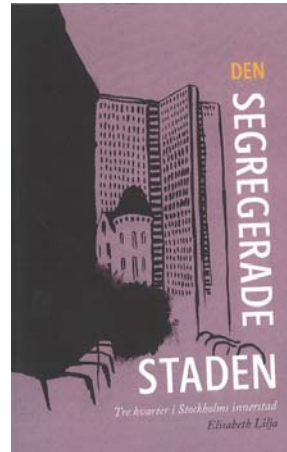
Larsson, Bo och Svensson, Birgitta (red.) 2011.
Andra Stockholm. Liv, plats och identitet i storstaden.
Stockholm: Stockholmia förlag. 365 s.

Lange, Ulrich 2011.
Ladugården. Om lantbrukets bebyggelse och arkitektur 1600-2000. Stockholm: Nordiska museets förlag. 231 s.

Jannok Nutti, Ylva (red.) 2011. *Att vara ung: mellan cafébesök och traditionella kunskaper/ To be young: between cafévisits and traditional knowledge.* Jokkmokk: Åjtte.

Lilja, Elisabeth 2011. *Den segregerade staden. Tre kvarter i Stockholms innerstad.* Stockholm: Stockholmia förlag. 189 s.

Hand i kapp med tiden. 2011. [Tidskriften Västerbotten 3/11]. Umeå: Västerbottens läns hembygdsförbund. 72 s.

Vem är vem i Samdok

Samdoksekretariatet

Samdoksekretariatet, Nordiska museet,
vx 08-519 546 00, samdok@nordiskamuseet.se
Eva Fägerborg, 08-519 547 09
eva.fagerborg@nordiskamuseet.se

Poolernas ordförande

HEMLIV OCH FRITID

Christine Fredriksen, Bohusläns museum,
0522-65 65 00, christine.fredriksen@vgregion.se

KULTURMÖTESGRUPPEN

Rene Léon Rosales (vik), Mångkulturellt Centrum,
08-531 777 28, rene.leon.rosales@mkc.botkyrka.se

LOKALA OCH REGIONALA RUM

Anna Ulfstrand, Stockholms stadsmuseum,
08-508 315 55, anna.ulfstrand@stockholm.se

NATURBRUK

Ann-Katrin Wahss, Västergötlands museum,
0511-260 14/16, ankie.wahss@vgregion.se

SAMHÄLLE OCH POLITIK

Eva Thunér-Ohlsson, Sörmlands museum,
0155-24 57 00, eva.thuner.ohlsson@dll.se

SAMISKT LIV

Sunna Kuoljok, Åjtte, 0971-170 13,
sunna.kuoljok@ajtte.com

TILLVERKNING OCH TJÄNSTER

Charlotte Åkerman, Kulturen, 046-35 04 16,
charlotte.akerman@kulturen.com

Samdokrådet

REPR FÖR NORDISKA MUSEET

Christina Mattsson, *ordförande*, 08-519 546 20,
christina.mattsson@nordiskamuseet.se
Lena Palmqvist, 08-519 546 50,
lena.palmqvist@nordiskamuseet.se

REPR FÖR LÄNSMUSEERNA

Håkan Liby, *vice ordförande*, Upplandsmuseet,
018-16 91 00, hakan.liby@upplandsmuseet.se
Mikael Eivergård, Örebro läns museum,
019-602 87 01, mikael.eivergard@olm.se

REPR FÖR CENTRALMUSEERNA

Magnus Hagberg, Livrustkammaren och Skoklosters
slott med Stiftelsen Hallwylska museet,
08-402 30 30, magnus.hagberg@lsh.se
Lotten Gustafsson Reinius, Etnografiska museet,
08-519 550 29, lotten.gustafsson@etnografiska.se

REPR FÖR KOMMUNALA MUSEERNA

Anna Ulfstrand, Stockholms stadsmuseum,
08-508 315 55, anna.ulfstrand@stockholm.se
Inger Pedersen, Malmö museer, 040-34 44 00,
inger.pedersen@malmo.se

ADJUNGERAD

Birgitta Svensson, Nordiska museet, 08-519 547 13,
birgitta.svensson@nordiskamuseet.se

Forskningsrådet

Samdoks forskningsråd är tills vidare integrerat i
Nordiska museets forskningsråd. Ledamöterna är:
Birgitta Svensson (ordf), Per Dahl, Christina Mattsson,
Klas Nyberg, Lena Palmqvist (sekr), Roger Qvarsell,
Karin Sennefelt och Else-Marie Strese.